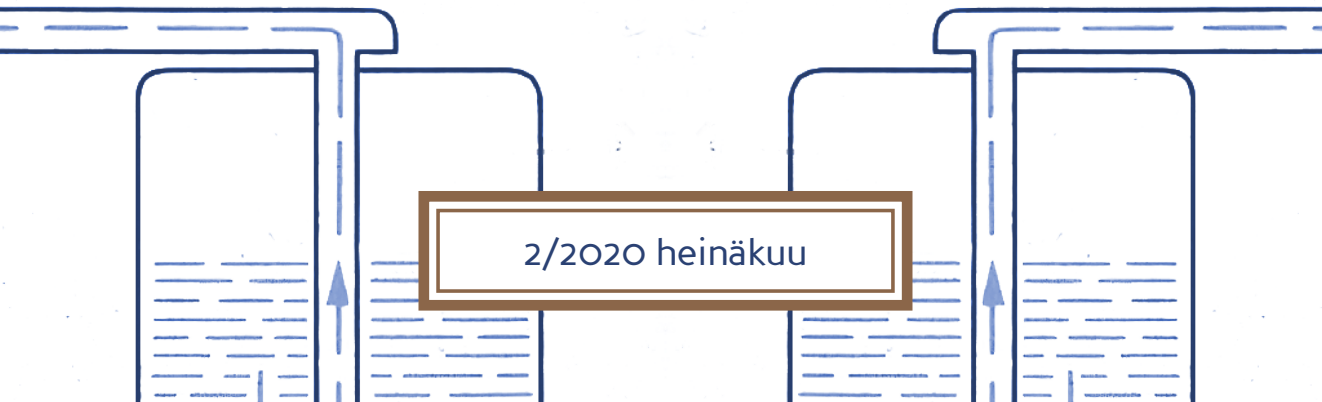
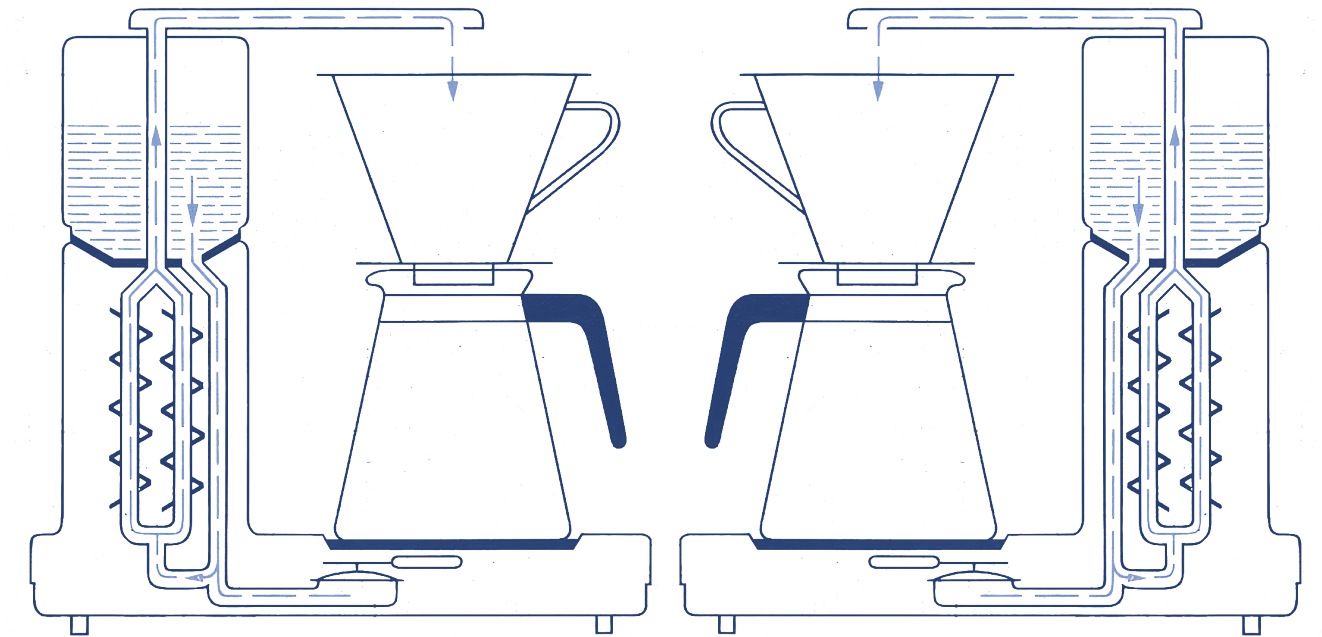
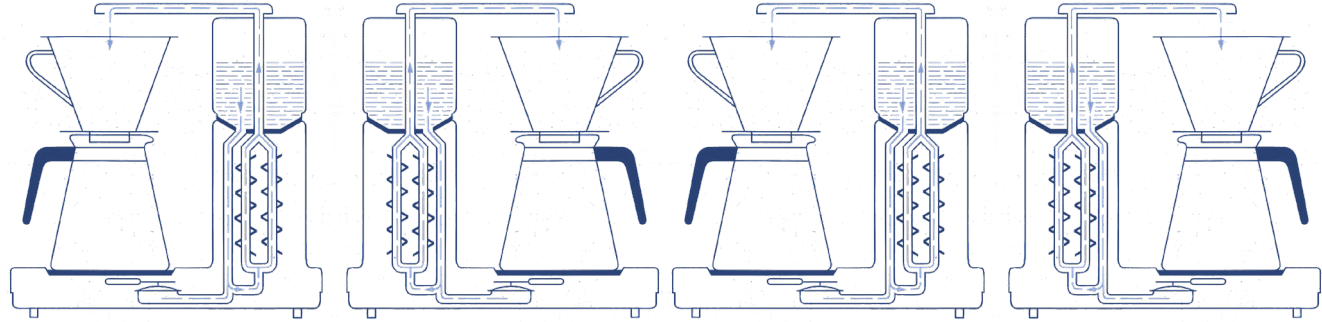

tekniikan

aiheita

2/2020 heinäkuu

TEKNIIKAN WAIHEITA TEKNIK I TIDEN

Teknologian historian aikakauslehti
2/2020 heinäkuu
38. vuosikerta

ISSN 2490-0443

Tekniikan Historian Seura THS ry.
Teknikhistoriska Samfundet THS rf.
Tieteiden Talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki
<http://www.ths.fi>

Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen
Tiedekustantajien liiton jäsen

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Päätoimittaja

Petri Saarikoski, vieraileva päätoimittaja,
yliopistolehtori, Turun yliopisto, petsaari@utu.fi
Saara Matala, tutkijatohtori, NTNU, Norja.
saara.matala@ntnu.no

Toimitussihteeri, ulkoasu ja taitto

Suvi Aitto-oja, suvi.aitto-oja@hotmail.com

Toimituskunta

Nooa Nykänen, tohtorikoulutettava, Aalto-yliopisto,
nooa.nykanen@aalto.fi
Petri Saarikoski, yliopistolehtori, Turun yliopisto,
petsaari@utu.fi
Lilli Sihvonon, tohtorikoulutettava, Turun yliopisto,
ltmsih@utu.fi
Matti La Mela, vieraileva tutkijatohtori, Uppsalan
yliopisto, matti.lamela@fek.uu.se
Viktor Pál, tutkijatohtori, Helsingin yliopisto, viktor.paal@gmail.com

Toimitusneuvosto

Tiina Männistö-Funk, ETH Zurich
Petri Paju, Turun yliopisto
Jarmo Peltola, Tampereen yliopisto
Aaro Sahari, Museovirasto
Niklas Jensen-Eriksen, Helsingin yliopisto
Anna Sivula, Turun yliopisto

Tilaus-, jäsen- ja osoiteasiat

thsdigi@gmail.com

Tekniikan Waiheita on Tekniikan Historian Seura THS ry:n kustantama aikakauslehti. Lehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa avoimesti verkossa osoitteessa: <https://journal.fi/tekniikanwaiheita>

Lehden arkisto on uusimpien vuosikertojen osalta luettavissa verkossa. Vanhemmista numeroista pyydetään ottamaan yhteyttä lehden toimitukseen.

Toimitus- ja ilmoitusmateriaali sähköpostitse päätoimittajalle tai toimitussihteerille. Normaali-postissa lähetettävän aineiston kohdalla ota yhteys toimitukseen. Lehti vastaanottaa julkaistavaksi kirjoituksia teknologian historian eri aloilta. Aineiston jättö: artikkeleiden osalta ota yhteys päätoimittajaan, muu aineisto numeroon 3/2020 31. elokuuta.

Lehti ottaa arvosteltavaksi alalta kirjoitettuja julkaisuja, painotuotteita ja näyttelykäsikirjoituksia. Lehti ei palauta pyytämättä lähetettyjä tekstinäytteitä tai valokuvia. Valokuvien käsittelystä pyydetään sopimaan erikseen päätoimittajan kanssa.

Artikkelien sisällöstä ja niissä esiintyvistä mielipiteistä vastaa kirjoittaja. Artikkelit tarkastetaan vertaisarviointimenetelmällä. Kuvamateriaalin luovuttaja vastaa kuvien julkaisu-oikeudesta. Yksityiskohtaiset kirjoitus- ja aineisto-ohjeet löytyvät Tekniikan Waiheita lehden sivulta: <https://journal.fi/tekniikanwaiheita>

Sisällys

Pääkirjoitus: Arkipäivän teknologiat Petri Saarikoski	4
Artikkelit	
☒ "Suodatinkahvia hienoksi leikattuna". Kahvinkeitin ja suomalaisten kotien modernisaatio 1950-luvulta 1970-luvulle Hannu Salmi	6
Katsaukset	
Punainen V-kirjain varren päässä – sammutusvedenottoaikojen merkit Suomessa Vesa Linja-aho	22
Puukaasulla köröteltiin Veijo Kauppinen	34
Demoskene nimettiin elävän perinnön luetteloon Markku Reunanen	38
Arviot	
Talouden tarttuvat tarinataudit Niklas Jensen-Eriksen	41
Suomi, ota kiinni jos saat Olli Turunen	43
Museot ja näyttelyt	
Lasia ruudun takaa – 3D-kierros Suomen lasimuseossa Lilli Sihvonen	47
Teollisuusperintöä ja poikkeusaikoja – esittelyssä Rosenlew-museo Leila Stenroos	50

Suodatinkahvinkeitin rakennekaavioita. Alkuperäisen kuvan lähde: *Tekniikan Maailma* 9/1968.

Arkipäivän teknologiat

Yhä pidemmälle teknologisoituvassa arkielämässä kiinnitämme herkästi huomiota kaikkein uusimpiin laitteisiin ja keksintöihin, jotka mediajulkisuuden mukaan tasoittavat tietämme yhä edistyksellisempään tulevaisuuteen. Digitalisoinnin vallankumouksena tunnettu neljäs teollinen aikakausi on ollut tämän kehityksen tärkein toimintakenttä 1980- ja 1990-luvulta alkaen. Tietokoneet, tietoverkot ja erilaiset älylaitteet ovat valtaviin ohjelmakirjaston ja palvelukokonaisuuksien vuoksi kiistämättä helpottaneet arkea ja työtä, vaikka niiden saamaa valtaa on ymmärrettävästi myös kritisoitu laajasti. Digitalisoinnin painopisteen vuoksi myös tutkimukselliset näkökulmat saattavat vinoutua ja hämärtyä. Tämän vastapainoksi Tekniikan Waiheita 2/20 suuntaa uteliaan katseen arkipäivän teknologian historiaan.

Mikä teknologia on viime kädessä tärkeää ja miten me luotamme sen toimintakykyyn? Kysymys saattaa tuntua itsestään selvältä, mutta elinympäristömme on täynnä koneita, laitteita ja muita keksintöjä, joihin emme normaalisti kiinnitä huomiota. Ne ovat olleet osa arkipäivää niin kauan, että herkästi unohdamme, kuinka riippuvaiseksi olemme tulleet niistä. Niiden tärkeys muistuu mieleemme vasta, kun jokin niistä lakkaa toimimasta. Näitä laitteita voivat olla esimerkiksi pyykinpesukone, vesiboileri tai vaikkapa kahvinkeitin. Millainen on ollut näiden teknologioiden kulttuurihistoria? Jokainen laite ja keksintö on ollut aikoinaan uusia innovaatiota, jotka vuosikymmenien saatossa on vähitellen kotiutuneet monimutkaisen vuorovaikutusprosessin tuloksena. Näiden teknologioiden merkityksellisyys on alkanut näkyä vasta siinä vaiheessa, kun niitä on alettu pitää modernin elämisen edellytyksenä. Tutkimuksen mielenkiinto kohdistuu myös sellaiseen arkipäivän teknologiaan, joka ei ole ollut enää vuosikymmeniä käytössä. Monista esineistä on tullut vanhentuneita artefakteja, jolloin myös tieto niiden alkuperäisestä käyttötarkoituksesta ja merkityksestä saattaa unohtua. Näin tehtäessä meidän on samalla rakennettava menneisyyden arkipäivä uudelleen.

Tekniikan Waiheita 2/2020 tarjoaa näistä lähtökohdista useita vaihtelevia avauksia arkipäiväisen teknologian kulttuurihistoriaan. Numeron pääjuttuna aloittaa Hannu Salmen laajaan lehtiaineistoon perustuva tutkimusartikkeli kahvinkeitinien tulosta Suomeen. Salmi huomioi, että kahvinkeitolla on Suomessa monisatainen perinne takanaan, mutta varsinkin 1950-luvulta lähtien se vakiintui vähitellen osaksi kotien modernisaatiota. Avainkeksinnöksi artikkelissa nostetaan esiin suodatinjauhetun kahvin vähittäinen yleistyminen. Historian valossa voi tuntua yllättävältä, että perinteinen pannukahvin valmistus oli hyvin suosittua aina 1970-luvulle asti, jolloin uudet kahvinkeitimet alkoivat nopeasti syrjäyttää tätä valmistusmenetelmää. Numeroon on valittu myös useita vaihteleviin tapaustutkimuksiin kytkeytyviä tutkimuskatsauksia. Veijo Kauppisen katsaus tarkastelee autoissa sota-aikoina käytettyjä häikäpönttöjä. Käytössä ollut puukaasutekniikka mahdollisti tiellä kulkemisen aikana, jolloin bensiiniä oli säännösteltysti saatavilla. Vesa Linja-aho puolestaan käsittelee palosammutuksen lähes unohduksiin jäänyttä historiaa. Tapaustutkimuksena käsitellään sammutusvedenottoaikkojen merkintää V-opasteella, joka tapana jäi pääosin pois käytöstä 1960-luvun alussa. Opasteita kuitenkin näkyy edelleen maastossa ja niiden merkityksestä keskustellaan myös sosiaalisessa mediassa.

Omana osanaan tarjotaan myös ajankohtaista tietoa museotoiminnan nykytilasta. Lilli Sihvonen esittelee Suomen lasimuseon virtuaalinäyttelyä. Leila Stenroosin katsaus kuvailee Porin Rosenlew-museon toiminnasta koronakevään poikkeusolojen aikaan. Miten museotoiminta on onnistuttu tuomaan asiakkaiden kotisohville asti?

Lisäksi numerossa tehdään myös pieni hyppäys kotitietokoneiden ympärille syntyneiden alakulttuurien maailmaan. Museovirasto valitsi multimediaohjelmoinnista tunnetun demosen elävän perinnön kansalliseen luetteloon ensimmäisenä digitaalisen kulttuurin ilmiönä. Markku Reunanen valottaa tämän hakuprosessin vaiheita ja merkitystä omassa uutisartikkelissaan.

Toivomme numeron tarjoavan teille uusia, kiinnostavia avauksia teknologian kulttuurihistoriaan. Numero on samalla kunnianosoitus myös hävinneelle tekniikalle, jonka kulttuuriperinnön äärelle me voimme palata yhä tänäkin päivänä. Antoisia lukuhetkiä!

Toimituskunnan puolesta haluamme myös kiittää kaikki kirjoittajia sekä vertaisarvioitsijoita työpanoksestanne!

Petri Saarikoski

Turun yliopiston digitaalisen kulttuurin yliopistonlehtori
ja Tekniikan Waiheita 2/2020 toinen päätoimittaja.

To cite this article: Petri Saarikoski, ”Arkipäivän teknologiat” Tekniikan Waiheita 38, no. 2 (2020): 4–5. <https://dx.doi.org/10.33355/tw.97013>

To link to this article: <https://dx.doi.org/10.33355/tw.97013>

Tekniikan Waiheita
ISSN 2490-0443
Tekniikan Historian Seura ry.
38. vuosikerta:2
2020
<https://journal.fi/tekniikanwaiheita>

"Suodatinkahvia hienoksi leikattuna". Kahvinkeitin ja suomalaisten kotien modernisaatio 1950-luvulta 1970-luvulle

Hannu Salmi

Hannu Salmi
Turun yliopisto
hansalmi@utu.fi
 <https://orcid.org/0000-0001-8607-6126>

To cite this article: Hannu Salmi, ” 'Suodatinkahvia hienoksi leikattuna'. Kahvinkeitin ja suomalaisten kotien modernisaatio 1950-luvulta 1970-luvulle” Tekniikan Waiheita 38, no. 2 (2020): 6–21. <https://dx.doi.org/10.33355/tw.96112>

To link to this article: <https://dx.doi.org/10.33355/tw.96112>

”Suodatinkahvia hienoksi leikattuna”.

Kahvinkeitin ja suomalaisten kotien modernisaatio 1950-luvulta 1970-luvulle

Hannu Salmi¹

Kirjailija Toivo Pekkanen julkaisi vuonna 1953 muistelmateoksen *Lapsuuteni*. Muistellessaan mennyttä hän mainitsee myös kahvihetket ja niiden innokkaan odotuksen: ”Minun täytyi päästä kokemaan kahvin virkistävä vaikutus, joka antoi uusia voimia, sai reumatismin tuomat kivut hetkeksi häviämään ja solmi ystävyyttä ihmisten välillä.”²

Kahvi on sosiaalinen juoma, jonka merkitys Suomessa on ollut vahva 1800-luvulta lähtien. Kahvi, joka oli aiempina vuosisatoina porvariston ja älymystön juoma, läpäisi autonomian ajan loppuvaiheessa kaikki kansankerrokset, niin maalla kuin kaupungeissa, ja osallistui yhteiskunnan muutokseen. Suomen modernisaatiota voisikin tarkastella kahvin jalostamisen ja valmistustapojen muutoksen näkökulmasta. Kotona kypsennettyjen ja jauhattujen papujen käytöstä siirryttiin 1900-luvulla standardisoituun, tehtaassa jauhattuun kahviin, ja 1950-luvun puolivälistä lähtien vähitellen suodatinkahvin käyttöön. Kuvaava oli 1950-luvulla käytetty mainoslause, jossa suodatinjauhatuksen korostettiin olevan ”hienoksi leikattua”: se oli prosessoidumpaa kuin karkea pannujauhatus.³

Kahvinkeittimet olivat tulleet kuluttajamarkkinoille 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, mutta automaattisten keittimien todellinen invaasio koteihin nähtiin vasta paljon myöhemmin 1950-luvulta lähtien. Se ei kuitenkaan ollut nopea prosessi vaan levittäytyi useiden vuosikymmenien mittaiseksi. Artikkelin tavoitteena on tutkia, millaisen näkökulman kahvinkeittämisen teknologia ja sen yleistymisen avaavat suomalaisten kotien modernisaatioon, ja samalla sen jännitteisiin, toisen maailmansodan jälkeen. Miten suomalainen sanoma- ja aikakauslehdistö käsitteli suodatinkahvia ja sen valmistamisen automatisoitumista? Aikarajaukseksi on valittu kolme vuosikymmentä. Tarkastelu alkaa 1950-luvun alusta, jolloin – sodan jälkeisen säännöstelyn purkautuessa – kahvin suodattaminen sai yhä vahvemman sijan julkisuudessa. Analyysi päättyy 1970-luvun loppuun, jolloin kahvinkeittimet olivat jo voimakkaasti yleistyneet. Kolmen vuosikymmenen kautta kahvin valmistamisen muutos on saatavissa näkyviin.

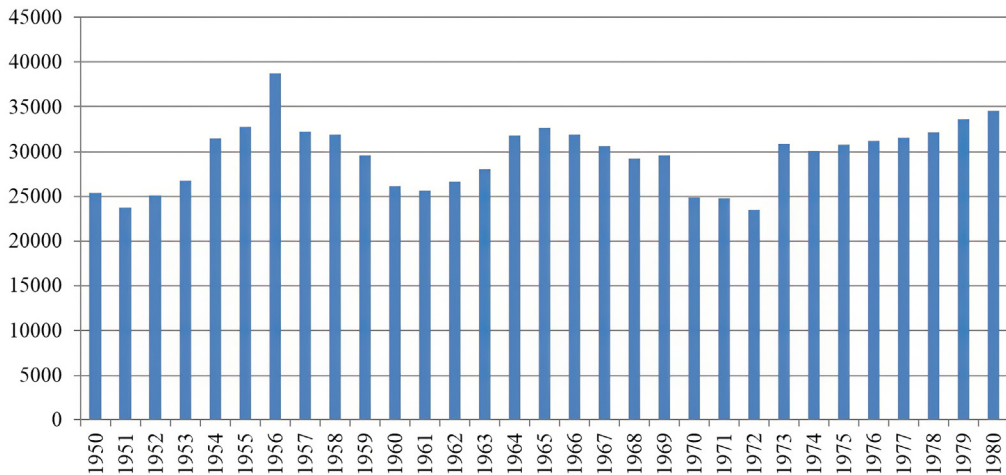
Lehdistössä julkaistiin tutkitulla aikavälillä runsaasti kahvin, suodattimien ja kahvinkeittimien mainoksia sekä myös laajempia artikkeleita kahvinjuonnista ja sen merkityksistä. Lähdeaineistona artikkeli hyödyntää Kansalliskirjaston digitoimia sanoma- ja aikakauslehtiä. Tämä kokoelma sisältää useita päivälehtiä, kuten *Maaseudun Tulevaisuus*, *Suomen Sosialidemokraatti* ja *Uusi Suomi*, sekä aikakauslehtiä, kuten *Apu-lehti*, *Suomen Kuvalehti* ja *Tekniikan Maailma*. Sanoma- ja aikakauslehdistön digitointi on Suomessa kattavaa 1930-luvulle asti, mutta tämän artikkelin aikavälin, vuosien 1950–1980, digitoitu aineisto edustaa vain pientä osaa aikanaan painetusta materiaalista. Käytettävissä on kuitenkin 917 514 sivua (helmikuun 2020

¹ Kirjoittaja on akatemiaprofessori ja Turun yliopiston kulttuurihistorian professori.

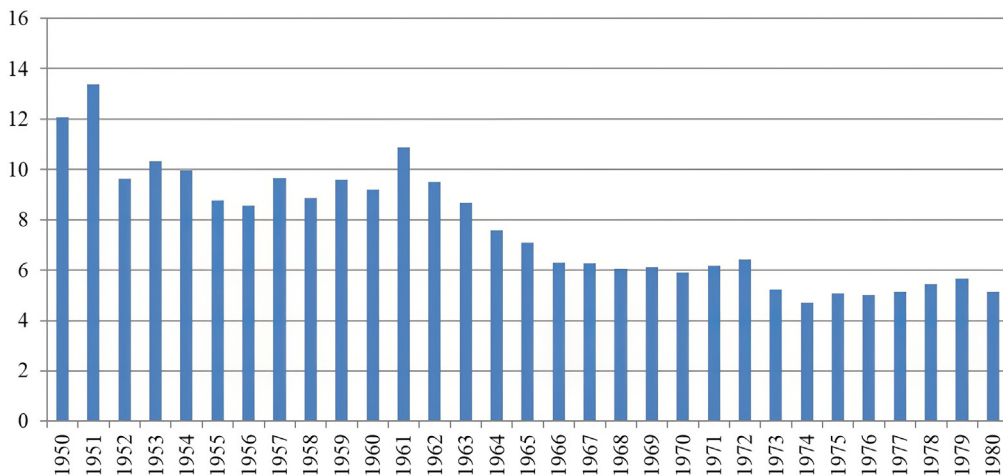
² Toivo Pekkanen, *Lapsuuteni*. Porvoo: WSOY, 1953, 204.

³ Ks. lähemmin Pauligin mainokset, *Maaseudun Tulevaisuus* 16.2.1956, *Suomen Sosialidemokraatti* 17.2.1956, *Uusi Suomi* 4.12.1957.

tilanne), mitä voi tutkimusasetelman kannalta pitää riittävänä, sillä kahvi- ja kahvinkeitinmainonta ja niihin liittyvä journalismi ulottuivat laajasti lehdistöön. Kuva 1 kertoo käytettävissä olleen digitoitujen aineiston jakautuman vuosittain ja kuva 2 kahvi-sanan suhteellisen määrän aineistossa vuosina 1950–1980. Kuten kuva 2 osoittaa, kahvi mainittiin sanoma- ja aikauslehdissä ahkerasti: koko aikavälillä kahvi, tai kaffe, löytyy 5–13 prosentista digitoituja sivuja. Metodologisesti artikkeli yhdistää laajasta aineistosta tehtyjä tietokantahakuja laadulliseen analyysiin, jossa tutkitaan suodatinkahviin ja sen valmistamiseen liitettyjä merkityksiä mainosten, artikkelien ja muun julkaistun materiaalin avulla.

Kuva 1. Digitoitujen sanoma- ja aikauslehtien sivumäärät vuosittain 1950–1980. Taulukko kuvaa tilannetta helmikuussa 2020. Kuva: Hannu Salmi, Kansalliskirjaston digitoitujen aineiston pohjalta, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/>.

Kuva 2. Kahvi- ja kaffe-sanojen maininnat suhteutettuna (%) digitoituihin sivuihin 1950–1980. Digitoitujen sivujen määrät perustuvat tilanteeseen helmikuussa 2020. Kuva: Hannu Salmi, Kansalliskirjaston digitoitujen aineiston pohjalta, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/>.

Kahvinjuontia ja kahvikulttuuria on Suomessa tutkittu niin arkipäivän historian, muistitietohistorian kuin tapakulttuurinkin kannalta.⁴ Aiheina ovat olleet myös kahviin liittyvät keräilykuvat ja kahviastiat. Tämän artikkelin näkökulmasta tärkeä tutkimus on Helena Lindsténin väitöskirja *”Olkaa hyvä ja ottakaa. Pankkaa sekaan ja kastakaa”*. *Kahvinjuonti suomalaisten maaseutukotien arjessa ja jublassa 1920-luvulta 1960-luvun lopulle* (2017). Lindsténin tutkimus kohdistuu pääasiassa muistitietoaineistoon, mutta se hyödyntää myös laajasti *Kotiliesi*-lehden kahviin liittyviä mainoksia ja journalismia. Tutkimus kattaa ajallisesti jakson, joka ulottuu toista maailmansotaa edeltävästä kahvinjuonnin noususuhdanteesta 1960-luvun suuren muuton aikaan asti.⁵ Laajaa historiallista kaarta edustaa myös Tuija Saarisen teos *Pannu kuumana. Suomalaisia kahvihetkiä* (2011).⁶

Kahvin suodattamisen ja kahvinkeittimien historia kytkeytyy myös kodinteknologian tutkimukseen. Vuokko Lepistö käsitteli kotien teknologisoitumisen vaiheita autonomian ajan loppuvaiheessa väitöskirjassaan *Joko Teillä on primuskeitin? Kotitalousteknologian saatavuus ja tarjonta Helsingissä 1800-luvun puolivälistä 1910-luvun lopulle* (1994) ja analysoi samalla kahvinkeittimien yleistymistä.⁷ Mika Pantzar on puolestaan tutkinut kodinteknologian murrosta teoksessa *Tulevaisuuden koti – Arjen tarpeita keksimässä* (2000).⁸ Teos seuraa kodin teknologista muutosta 1950-luvun polynimureista 2000-luvun pelikonsoleihin.

Suodatinkahvin läpimurto

Kansalliskirjaston digitoidussa aineistossa suomenkielinen sana ”suodatinkahvi” esiintyy ensimmäisen kerran vuonna 1956.⁹ Sanan yleistymistä 1950-luvun puolivälistä lähtien voi pitää käsitteellisenä muutoksena ja entistä selkeämpänä eriytymisenä ”pannukahvin” ja ”suodatinkahvin” välillä. Suodattaminen ei ollut vain kahvin valmistamismenetelmä, vaan se karakterisoi itse kahvia erotuksena vanhempaan menetelmään, jossa kahvi sekoitetaan kiehuvaan veteen. Jalosteena suodatinkahvi oli uutta. Se merkitsi eron tekemistä menneisyyteen.

Silti kahvin suodattamisella oli valmistusmenetelmänä takanaan pitkä historia. Kuten Vuokko Lepistö on todennut, suodattavia kahvinkeitinmisiä oli Stockmannillakin myytävänä laaja valikoima jo vuonna 1909.¹⁰ Suodatinmenetelmän näkökulmasta tärkeä oli dresdeniläisen Melitta Bentzin vuonna 1908 tekemä oivallus, että kahvia voitiin valmistaa suodattamalla se imupaperin lävitse. Bentz patentoi keksintönsä ja myi ensimmäisenä toimintavuonnaan 1250 suodatinpaperia. Vuoteen 1912 mennessä Bentz oli perustanut yrityksen, joka valmisti suodattimia kuluttajamarkkinoille.¹¹ Tätä ennen kahvia suodatettiin esimerkiksi kankaan lävitse, mutta kertakäyttöinen imupaperi takasi raikkaan maun.

Suomalaisessa lehdistöjulkisuudessa kahvin suodattaminen nousi vahvasti esille 1920-luvulta lähtien. *Ilkka*-lehti julkaisi vuonna 1928 Oy Kaffe Ab:n ohjeet kahvin val-

⁴ Ks. esim. Saarinen 2004, 158–175; Saarinen 2001; Vihtonen (toim.) 1986; Nieminen & Puustinen 2014.

⁵ Lindstén 2017.

⁶ Saarinen 2011.

⁷ Lepistö 1994.

⁸ Pantzar 2000.

⁹ *Maaseudun Tulevaisuus* 16.2.1956.

¹⁰ Lepistö 1994, 128.

¹¹ Morganelli 2006, 23.

mistamiseen. Ensisijaisena ohjeistuksena oli kahvin suodattaminen siten, että ensin hienoksi jauhettu kahvi laitetaan ”kylmällä vedellä huuhdeltuun pussiin”, sitten vesi suodatetaan ”kahvipussin lävitse”. Vasta tämän ohjeen jälkeen mainos antoi vinkin pannukahvin valmistamisesta.¹² Pussin materiaalista ei tässä mainoksessa ole mainintaa, mutta usein se oli kangasta. *Loviisan Sanomat* julkaisi vuonna 1931 Kahvi Oy:n mainoksen, jossa mainitaan musliinikankaan käyttö filterinä:

”Kiehauttakaa vesi ennakoita ja suodattakaa se sitten esim. musliinikankaan lävitse. Tähän tarkoitukseen varattu kangas on ensin kiehauskettava kahvissa ja sitten huuhdeltava tarkoin joka käytön jälkeen sekä säilytettävä raikkaassa vedessä, päästämättä kangasta kuivumaan.”¹³

Vuonna 1928 Osuustukkukaupan tiedotuslehti totesi, että ”[a]merikkalaiset kahvintuntijat eivät (...) hyväksy meidän keittotapaamme vaan väittävät, ettei se missään tapauksessa anna parhailla mahdollisilla ominaisuuksilla varustettua juomaa”. Asiantuntijat suosittelivatkin ”käytettäväksi filtreeraus- eli suodatusmenetelmää. Kahvi on asetettava kankaalle tahi suodatinpaperille ja kiehuva vesi kaadetaan sen lävitse. Onko tämä tehtävä useammin kuin kerran riippuu jauhatuksen hienoudesta sekä suodattimen laadusta. Paperia pidetään parempana suodattimena kuin kangasta, koska viimeksi mainittua on vaikeata pitää puhtaana.”¹⁴ Sanomalehtiaineiston perusteella voi päätellä, että paperin läpi suodattaminen yleistyi Suomessa 1930-luvun aikana.¹⁵ Myös Melitta Bentzin perustaman yrityksen tuotteet tulivat tuntuiksi Suomessa. Juuri ennen talvisotaa Stockmannin *Kuvaste*-lehti korosti, että tarjolla oli ”uutta tyyppiä” edustava kahvinkeitin: ”Hienoksi jauhettua kahvia ja Melitta-keitintä käyttäen tulee kahvista varmasti hyvää, vaikkei olisikaan niitä kaikkein taitavimpia kahvinkeitittäjiä.”¹⁶ Väli rauhan aikana Melittan suodatinkahvikeitintä mainostettiin muun muassa *Sairaanhoidajalehdessä*, jossa Stockmann mainosti myös paperisia suodatinpusseja.¹⁷ Kuluttajille suunnattu suodatinkahvikeitin ei kuitenkaan ollut automaattinen, vaan koostui kahvipannun päälle asetettavasta metallisesta suodattimesta, jonka pohjalle asetettiin paperinen pussi.

Sota-aika vaikutti voimakkaasti kahvikulttuuriin ja samalla myös kahvinvalmistamisen teknologiaan. Kahvin säännöstely päättyi vasta vuonna 1954. Katkosta kuvastaa kehitys kulutuksessa. Vuonna 1929 kahvia oli Suomessa käytetty 5 kg henkilöä kohti. Seuraavan vuosikymmenen kuluessa kasvu oli nopeaa, ja vuonna 1938 kulutus oli jo 7,2 kg/henkilö. Kun talvisota puhkesi, Suomi oli maailman kolmanneksi suurin kahvikansakunta väestöpohjaan suhteutettuna. Sodan luoma tauko oli pitkä, mutta heti kun säännöstely päättyi, kulutus palautui samalle tasolle kuin ennen sotaa.¹⁸

Suomen Kuvalehti vertasi vuonna 1956 kahvin menekkiä teen kulutukseen: edellisenä vuonna suomalaiset kuluttivat kahvia 7 kg henkeä kohti, mutta teetä kului vain 80 grammaa.¹⁹ Samassa yhteydessä lehti moitti Suomessa nautittavan kahvin laatua:

¹² Ilkka 7.7.1928.

¹³ *Loviisan Sanomat* 24.3.1931.

¹⁴ *Tiedotuksia jäsenkaupoilla* 5/1928, 4.2.1928.

¹⁵ *Karjala* 11.2.1938, *Turunmaa* 11.2.1938, *Vaasa* 11.2.1938, *Warkauden Lehti* 12.2.1938, *Uusi Aura* 15.2.1918, *Uusimaa* 17.2.1938, *Forssan Lehti* 21.2.1938, *Pohjois-Savo* 24.2.1938, *Karjalan Ääni* 26.2.1938, *Laatokka* 17.3.1938, *Karjalainen* 21.5.1938.

¹⁶ *Kuvaste*, syksy–talvi 1939–1940, 44.

¹⁷ *Sairaanhoidajalehti* 5/1940.

¹⁸ Lindstén 2017, 13.

¹⁹ *Suomen Kuvalehti* 23, 9.6.1956, 29.

”Maaseutua kiertävät neuvojat, terveysisaret ja muut, jotka virkansa puolesta joutuvat juomaan kahvia monta kertaa päivässä, puhuvat kahvin sijasta ’pitäjän liemestä’. Se on laihaa, siinä on liikaa vettä. Suomalaiset juovat yleensä kahvin ohessa vettä järvikaupalla, vaikka paremman nautinnon saisi, jos samaan kahvijauhomaäärään mittaisi vettä säästävämmin.”²⁰

Tämän lausunnon luotettavuutta on vaikea arvioida. Suomalainen kahvi on ylipäättään melko laihaa, jos sitä vertaa esimerkiksi italialaiseen kahviin. Kulutuksen kasvu puolestaan tarkoittaa, että kahvijauhetta kului enemmän. *Suomen Kuvalehti* kuitenkin arvioi, että 1950-luvun puolivälissä oli tapahtunut käänne parempaan. Halvinta kahvia ostettiin eniten, mutta lehden mukaan siitäkin sai hyvää, jos sen oikein valmisti. Kahvin ei saisi antaa kiehua, sillä silloin siihen liukenee parkkihappoa sekä muita kitkeriä ja vahingollisia aineita. Kahvipapujen paahtaminen kotona oli pääsääntöisesti loppunut, mikä merkitsi laadun paranemista: ”Samoin suoritetaan nykyisin jauhatuskin kaupassa, jolloin saadaan tasarakeiseksi leikattua kahvia. Sikurin ja muiden lisäkeaineiden käyttö on jäänyt. Osataan myös ostaa eri tavoin leikattua kahvia sen mukaan, miten se valmistetaan. Suodatinkahvi on hienoa, pannukahvi karkeammaksi leikattua.”²¹

Suomen Kuvalehden artikkelissa suodatinkahvi oli nimenomaan kahvin jaloste, joka muutti suomalaista kahvikulttuuria laadukkaammaksi. Laajemman sanoma- ja aikakauslehtiaineiston valossa näyttää selvältä, että muutosta pyrittiin myös aktiivisesti toteuttamaan. Tämä ilmeni muun muassa suodatinkahvin valmistamista esittelevinä messunäytöksinä ja suodatinkahvin aiempaa voimakkaampana markkinointina.²²

Jos *Suomen Kuvalehden* vuonna 1956 julkaiseman artikkelin vastinpariksi nostaa *Maaseudun Tulevaisuudessa* yhdeksän vuotta myöhemmin, vuonna 1967, julkaistun tekstin ”Ruotsalaiset syövät hyvin”, muutos käy ilmeiseksi. Suomessa ja Ruotsissa juotiin 1960-luvun puolivälissä 10 kg kahvia henkeä kohti. Ruotsissa asiantuntijat arvioivat, ettei kahvia juoda aiempaa enemmän: ”Nyt juodaan sen sijaan parempaa kahvia, ’sumppiin’ keittämisen aika on ohi ja suodatinkahvin käyttö leviää yhä suurempiin piireihin.”²³ Sitaatissa mainittu ”sumppi” tulee etymologisesti ruotsin kielen sanasta ”sump”, joka tarkoittaa sekä suota että kahvinporoja. Sumppi oli vanhoista poroista keitettyä kahvia, mutta se saattoi tarkoittaa myös huonoa tai laihaa kahvia, ”sumppivettä”.²⁴ Suodatinkahvin läpimurtoon liittyi makukulttuurin muutos, ja – kuten sitaatti vihjaa – samalla haluttiin tehdä ainakin retoriikan tasolla pesäeroa menneisyyden ”sumppiin”, joka ei ollut nykyaikaa.

”Herkullisempaa, kirikkaampaa ja terveellisempää”

Aistimellisuus ja aromaattisuus ovat aina olleet kahvin markkinoinnin keskeisiä attribuutteja. On myös ymmärrettävää, että säännöstelyn päätyttyä 1950-luvun puolivälissä kahvimainonta korosti kahvinjuontia aistielämyksenä. Kuvaava on Pauligin mainoskampanja helmikuussa 1956. Pauligin Juhla-sekoitus oli mainoksen mukaan ensimmäinen ”amerikkalaisittain

²⁰ *Suomen Kuvalehti* 23, 9.6.1956, 29.

²¹ *Suomen Kuvalehti* 23, 9.6.1956, 29.

²² Ks. esim. *Uusi Suomi* 22.5.1962 ja 29.9.1962.

²³ *Maaseudun Tulevaisuus* 3.10.1967.

²⁴ Jeongdo 2019, 152–153.

aromitiiviiseen peltipurkkiin painepakattu kahvi Suomessa".²⁵ Peltipurkki oli tiivis ja säilytti tuoksut, ja tuote oli painepakattu, mikä oli aromien säilyvyyden kannalta tärkeää. Teknologia palveli aisteja. Samalla mainos teksti korosti sitä, miten kahvipaahtimo oli jalostanut tuotteensa antamaan mahdollisimman paljon nautintoa kuluttajalle. Pannukahvia Paulig tarjosi Huomio-, Sinetti- ja Paulasekoituksina, mutta Juhlaa oli saatavilla sekä pannu- että suodatinjauhatuksena: "Kahvintuntijana tiedätte, että oikea jauhatus antaa maistuvimman kahvin." Mainoksen lopussa korostettiin vielä: "Oikea leikkaus lisää kahvin maistuvuutta ja riittoisuutta" (Kuva 3).²⁶

Paulig oli vuodenvaihteessa 1955–1956 hankkinut uuden paahdetun kahvin leikkauskoneen, jota nyt käytettiin suodatinkahvin tuotantoon. Samalla yhtiö oli aloittanut paahdetun kahvin pakkaamisen tyhjiöpakkauksiin. Teknologiset uudistukset juhlistivat merkkipäivää, sillä vuonna 1956 yhtiö täytti 80 vuotta.²⁷ Kevään 1956 markkinoinnin suolana olivat radiolähetykset, joissa esiintyivät muun muassa Emma Väänänen ja Tapio Rautavaara.²⁸

Kun kahvin kulutus säännöstelyn päätyttyä oli lähtenyt voimakkaaseen kasvuun, keskusteltiin julkisuudessa kahvin terveellisyydestä ja epäterveellisyydestä yhä useammin. *Kansan Uutiset* tiesi joulukuussa 1957 kertoa:

"Niin kauan olemme kuulleet varoituksia kahvin epäterveellisistä vaikutuksista elimistömme, että hätkähdämme tutustuessamme ruotsalaisen lääkärin lausuntoon, jonka mukaan kupillinen hyvää kahvia useammin tekee hyvää kuin pahaa. Vanhat ihmiset, joiden ruoansulatus usein on heikko, virkistyvät juotuaan kahvia. Samoin kahvi on suorastaan terveellistä henkilölle, joka sairastaa sydänheikkoutta. Kahvi tehostaa sydäntoimintoja, parantaa verenkiertoa ja lisää kehon vastustuskykyä tauteja vastaan. Lisäksi kahvi vaikuttaa hermostoon ja saa ihmiset hyvälle tuulelle. Hyvä tuuli on tärkeä tekijä terveydessä, sanoo mainittu lääkäri. Ihanasti soivat hänen sanansa kahvinpalvojen korvissa!"²⁹

²⁵ Maaseudun Tulevaisuus 16.2.1956, Suomen Sosialidemokraatti 17.2.1956.

²⁶ Maaseudun Tulevaisuus 16.2.1956.

²⁷ "Kauppahuone Gustav Paulig 80-vuotias", *Uusi Suomi* 31.5.1956.

²⁸ Etelä-Suomen Sanomat ja Länsi-Savo 16.5.1956, Maaseudun Tulevaisuus 19.5.1956, Suomen Sosialidemokraatti 19.5.1956, Turun Sanomat 26.5.1956, *Uusi Suomi* 26.5.1956.

²⁹ *Kansan Uutiset* 4.12.1957

Teille, jotka valmistatte kahvinne tavalliseen tapaan pannussa

Kahvintuntijana tiedätte, että oikea jauhatus antaa maistuvimman kahvin.

Pauligin "paremmat ja halvemmat" laatusekoitukset leikataan nyt upouusissa amerikkalaisissa leikkauskoneissa. Tasarakemen Pauligin leikattu kahvi antaa Teille parhaimman makunsa.

Pannukahviksi leikattuna on nyt saatavana

600:—
JUHLA
sekoitusta.
Keltainen tunnus.

250:—
HUOMIO
sekoitusta.
Valkoinen
reuna.

215:—
SINETTI
sekoitusta.
Valkoinen
reuna.

175:—
PAULA
sekoitusta.
Valkoinen
reuna.

JUHLA SEKOITUSTA

on saatavana lisäksi suodatinkahviksi hienoksi leikattuna.

600:— Sininen tunnus.

Oikea leikkaus lisää kahvin maistuvuutta ja riittoisuutta.

Juokaa nyt oikein hyvää kahvia

—**tietysti** PAULIG laatusekoituksia!

Paulig on hyvän kahvin tuottaja jo vuodesta 1876

► HUOM! JUHLA SEKOITUS on ensimmäinen amerikkalaisittain aromitiiviiseen peltipurkkiin painepakattu kahvi Suomessa. ◀

Kuva 3. Vuonna 1956 Paulig mainosti pannujauhatuksen lisäksi myös suodatinjauhatusta. Lähde: *Maaseudun Tulevaisuus* 16.2.1956.

Ajatus siitä, että kahvi tehostaa sydäntoimintoja tuo mieleen myöhemmän keskustelun kahvin vaikutuksista kolesterolitasoon. Digitoitu sanoma- ja aikakauslehtiaineisto viittaa siihen, että kolesteroli sinänsä on ollut suomalaisessa julkisuudessa 1910-luvulta lähtien ja erityisen voimakkaasti juuri 1950-luvun puolivälistä lähtien, jolloin kahvinkin kulutus oli nousujohteista. Kun *Suomen Kuvalehti* julkaisi vuonna 1960 kirjoituksen ”Keski-ikäinen mies vaaravyöhykkeessä” ja totesi suomalaisen miehen tuplaantuneen riskin kuolla sydäntautiin, kahvia ei kuitenkaan mainittu.³⁰ Vielä vahvempi oli *Suomen Kuvalehden* kolesteroliartikkeli vuonna 1964, jossa ihmeteltiin, miten Lapin asukkaat voivat muita suomalaisia paremmin: ”Ja millainen onkaan esimerkiksi Lapin asukkaiden ruokavalio: paljon raskasta lihaa ja vielä enemmän mustaa kahvia. Puriinia, kolesterolia ja parkkihappoja tulee vereen niin että kohina käy, mutta Lapin mies sen kuin itsepäisesti pysyttelee huippukunnossa.”³¹

Näyttää siltä, että 1950-luvun lopun ja 1960-luvun alun julkisuudessa kahvin epäterveellisyydessä huomio kiinnittyi kolesterolin sijaan enemmän kofeiiniin ja kahvin lomassa syötyihin rasvaisiin leivonnaisiin.³² Näkökulma on ymmärrettävä, jos ajatellaan, miten lähellä sota-aika ja säännöstelyn kulttuuri Suomessa olivat. *Maaseudun Tulevaisuus* totesi kofeiinin merkityksestä heinäkuussa 1958:

”Ulkomailla suoritetut tutkimukset osoittavat, että kofeiinin kiihoittava vaikutus on voimakkaampi, jos kahvi juodaan mustana. Kofeiini pääsee silloin esteettömästi vereen ja vaikuttaa siten vahingollisesti mm. munuaisiin. Kun maitoa tai kermaa lisätään kahviin, ei ole kysymys kahvin laimentamisesta, vaan biologisesta myrkyntehon alentamisesta. Kahvin viehäytys nautintoaineena ei kerman käytöstä suinkaan vähene. Harhaanjohtavat käsitykset kahvikermasta on siis unohdettava. Nykyajan tiede on todennut, että kahvi mustana on myrkyä etenkin heikkovatsaisille.”³³

Mustan kahvin ohella huomio kiinnittyi leivonnaisiin, varsinkin munkkeihin, kuten *Uuden Suomen* julkaisemassa Jyrki Jiin pakinassa ”Koirankuria” syyskuussa 1960:

”Äiti oli jo kaatanut itselleen kahvia, kun Max ihmetteli: ’Luin juuri, että rasva aiheuttaa ihmisen elimistössä mitä hirvittävimpiä muutoksia. Kolesteroli hiipii suonissa, ja rasvaan kuoleminen on työntänyt niin monen raukan ennenaikaiseen perikatoon.’ Padassa onkin öljyä.’ Max kiersi häntänsä ympyräksi ja katsoi äitiin, joka oli ottanut ensimmäisen munkin käteensä.”³⁴

Vaikka kahvin ja kolesterolin välistä yhteyttä ei digitoidusta sanoma- ja aikakauslehtiaineistosta löydy eksplisiittisenä 1950- ja 1960-lukujen taitteessa, näyttää siltä, että keskustelu kahvin ”epäpuhtauksista” ja terveysriskeistä oli olennainen osa kahvikulttuurin modernisaatiota, sitä tapaa, jolla kahvinjuonti etsi paikkaansa suomalaisessa elämänmuodossa. Jo taustaltaan kahvin suodattamisen historia kytkeytyy pyrkimykseen tuottaa kotioiloissa puhtaampaa kahvia. Tämä oli Melitta Bentzin ajatus, kun hän siirtyi kangaspusseista kertakäyttöisiin imupapereihin. Suodatinkahvin vähittäinen menestys Suomessa 1950-luvun puolivälistä lähtien sai tukea sekä aistimellisesta aromaattisuuden korostamisesta että terveystavoitteista.

³⁰ ”Keski-ikäinen mies vaaravyöhykkeessä”, *Suomen Kuvalehti* 9, 27.2.1960.

³¹ *Suomen Kuvalehti* 49, 5.12.1964.

³² Kahviin liittyvästä terveyskeskustelusta, ks. myös Lindstén 2017, 71.

³³ *Maaseudun Tulevaisuus* 10.7.1958.

³⁴ Jyrki Jii, ”Koirankuria”, *Uusi Suomi* 18.9.1960.

Ensimmäisenä kotitalouksille suunnattuna automaattisena suodatinkahvinkeittimenä pidetään Länsi-Saksassa vuonna 1954 markkinoille tuotua Wigomat-keitintä.³⁵ Kun keittimien markkinointi Suomessa toden teolla alkoi 1960-luvun alussa, merkittävänä myyntivalttina oli terveellisyys. Radiotukku Oy mainosti joulukuussa 1961 *Tekniikan Maailmassa* matkaradioiden, valotusmittareiden, levysoittimien, kaitafilmmikameroiden ja kirjoituskoneiden ohella Wigomat-kahvinkeittimiä: ”Tuskin on hienompaa lahjaa kuin Wigomat, ja kuitenkin sen saa 14.850:– markalla. Tämä täysin automaattinen kahvinkeitin valmistaa hetkessä elämäne parhaimman kahvin, puhtaan, parkkihaposta vapaan ja niin ihanan hyvän! Ja Wigomat pitää kahvin kuumana vaikka koko päivän!”³⁶ Terveellisyyden lisäksi mainoksessa huomio kiinnittyy siihen, että laite on ”täysin” automaattinen, eli vapauttaa keittäjän aktiivisesta läsnäolosta. Automaatio oli 1950-luvun teknologiakeskustelun avainsanoja.³⁷

Wigomatin hinta 14 850 markkaa tarkoittaa, että vuoden 1961 Suomessa kahvinkeitin oli selvästi pölynimuria edullisempi kodinkone ja vastasi suurin piirtein kahden höyräilyraudan hintaa.³⁸ Vuonna 1961 elintarviketeollisuuden keskipalkka oli noin 39 300 markkaa kuukaudessa. Vertailukohtana voi todeta, että suomalaisten keskipalkka vuonna 2019 oli 3 386 euroa kuukaudessa. Jos Wigomatin hinnan suhteuttaa tähän, kahvinkeittimen hinta olisi vuonna 2019 ollut vajaa 1300 euroa. Laite oli siis melko kallis, eikä kyse ollut vuoden 1961 tilanteesta kulutuselektronikasta.

Tulevina vuosina Wigomat jatkoi sekä herkullisuuden että terveyden korostamista. Vuoden 1966 lehtimainonnassa luvattiin ”parasta suodatinkahvia hetkessä”. Lisäksi automaattinen kahvinkeitin irrotti kahvista kaiken sen hienon aromin, mutta ei kitkeriä aineita eikä parkkihappoja. Siksi kahvista tuli ”herkullisempaa, kirkaampaa ja terveellisempää”. Mainos huipentui laitteen vaivattomuuden ylistykseen: ”Ja koskaan ennen ei kahvinkeitto ole ollut niin nopeata, niin vaivatonta. Wigomat myös pitää kahvin kuumana, miten kauan haluatte! Kaikki kahvinystävät ovat yhtä ihastuneita: Wigomat on mukavin tapa keittää todella hyvää suodatinkahvia!”³⁹

Vaikka automaattisten kahvinkeittimien taival alkoi Suomessa hitaasti, on ilmeistä, että suodatinkahvista tuli terveellisemmän elämän merkki. Suodattimeen jäivät ylimääräiset kuona-aineet, parkkihapot ja muut kitkeryydet. Viimeistään 1970-luvulla oli selvää, että kahvilla oli negatiivinen vaikutus kolesterolitasoon. *Etelä-Suomen Sanomat* kirjoitti lokakuussa 1975, että kupillinen kahvia lisäsi veren rasvan kaksinkertaiseksi, ja tämä tila säilyi 3–4 tunnin ajan. Samalla kofeiinipitoinen juoma kohotti veren kolesterolia.⁴⁰ Nämä terveyshuolet eivät tarkoittaneet kahvinjuonnista luopumista tai edes sen vähenemistä, vaan siirtymistä aromikkaan juoman uudenlaiseen tuotantoon vanhan pannukahvikulttuurin sijasta. Vuonna 1978 AEG mainosti *Länsi-Savo*-lehdessä kahvinkeitintään puhtaana ja tehokkaana vaihtoehdona: ”Suodattamalla saat terveellisemmän kahvin. Kahviautomaatilla saat sen nopeimmin.”⁴¹ Mainonnassa linkitys terveyden ja automaation välillä oli vahva.

³⁵ Schwedt 2018, 127.

³⁶ *Tekniikan Maailma* 12/1961.

³⁷ Paju 2004, 140–161.

³⁸ Vrt. kodinkoneiden mainos, *Uusi Suomi* 2.12.1962.

³⁹ *Etelä-Suomen Sanomat* 13.11.1966.

⁴⁰ *Etelä-Suomen Sanomat* 26.10.1975.

⁴¹ *Länsi-Savo* 18.12.1978.

Tekniikan Maailma testaa

Tekniikan Maailma -lehti oli kodinkoneteknologian keskeisiä foorumeita 1950–1970-luvuilla, ja lehden palstoilla sekä mainostettiin että analysoitiin koneellistuvan keittiön uusia tuotteita. *Tekniikan Maailman* mainoksissa maahantuojat korostivat usein teknisempää kieltä kuin päivälehdissä tai yleisaikakauslehdissä. Kun Radiotukku Oy mainosti Wigomatia joulun alla 1966, kuvattiin sanallisesti, miten juoma automaattisessa keittimessä valmistui: ”Muutamassa sekunnissa [vesi] kuumenee vähitellen kiehumispisteeseen, nousee höyrynä putkea myöten ylös, tiivistyy jälleen vedeksi ja tippuu täsmälleen 96-asteisena kahvijauheen päälle. Ja samassa alkaa valmis, kirkas kahvi kerääntyä kannuun. Kun kaikki vesi on kiehahtanut, katkeaa virta automaattisesti. Vain lämpölevy jää toimintaan pitäen kahvin sopivan kuumana (70°) niin kauan kuin haluatte.” Ilmoituksen mukaan yhdeksän kupillista valmistui seitsemässä minuutissa. Ja välttämättä keitintä ei tarvinnut käyttää vain kahvin valmistamiseen, sillä kuumaa vettä saattoi kiehauttaa teetä tai mehua varten.⁴²

Automaattisten suodatinkahvinkeittimien tarjonta monipuolistui 1960-luvun kuluessa, ja Wigomat sai muitakin kilpailijoita. Länsi-Saksasta markkinoille tulivat AEG, Krups ja Melitta, Hollannista Philips. Näitä laitteita *Tekniikan Maailma* vertaili TM-testissään syksyllä 1968. Analyysin suoritti kotitalousopettaja Anita Patala, joka on myöhemmin tullut tunnetuksi useista keitto- ja ruokakirjoistaan. Teksti julkaistiin otsikolla ”Automaattinen aamukahvi” *Tekniikan Maailman* numerossa 9/1968. Kirjoituksen alussa Patala pohtii kahvin laajempaa kulttuurista merkitystä, sillä juomalla on suomalaisessa kodissa ”traditionaalinen ja vankka jalansija”.

Suomalaisen kahvikulttuurin tutkimuksessa on kiinnitetty huomiota kahvinjuonnin sukupuolittuneisuuteen, jossa naisille oli usein varattu keittäjän rooli. Naisia pidettiin myös suurempina kahvin kuluttajina kuin miehiä.⁴³ Patala korostaa kahvinkeittimen merkitystä naisten ”vapauttajana”, sillä onhan kahvinkeitto ”useaan kertaan päivässä toistuva kodin askar, joka pahimmillaan sattuu suoritettavaksi myös silloin, kun emäntä mieluummin istuisi rupattelemassa vasta saapuneitten vieraittensa kanssa”.⁴⁴ Tässä tulkinnassa ”emäntä” on automaattisesti kahvinkeittäjä, jonka velvollisuuksiin kuuluu huolehtia kahvitarjoilusta. Automaattinen kahvinkeitin näyttäytyy teknologiana, joka tarjoaa ratkaisun ongelmaan ilman, että kodin askareista käytäisiin perheen sisäistä uudelleenneuvottelua. Aiempi tutkimus on osoittanut, miten kodinkoneteknologian tuotannossa ja markkinoinnissa ajatus teknologian työtä säästävistä vaikutuksista on itse asiassa palvellut vallitsevien sukupuoliroolien vahvistamista.⁴⁵ Tämä näyttää pitävän paikkansa myös automaattisen kahvinkeittimen kohdalla. Kahvinkeittäjiä oli jo useana vuonna mainostettu nimenomaan erinomaisina äitienpäivälahjoina (Kuva 4).

Patala toteaa, että automaattisilla kahvinkeittimillä tuntuisi niin muodoin ”olevan riittämiin sijoittumismahdollisuuksia suomalaisiin koteihin”. Tästä huolimatta vuoteen 1968 mennessä keittimet eivät olleet vielä saaneet laajaa jalansijaa kotitalouksissa. Syyksi Patala arvelee sekä laitteiden korkeaa hintaa että sitä, ettei keittäjiä ”meillä riittävästi tunneta”. Vaikka artikkelissa ei laajemmin pohdita suomalaisen kahvikulttuurin pitkää historiaa, kirjoit-

⁴² *Tekniikan Maailma* 20/1966.

⁴³ Lindstén 2017, 111–137. Ks. myös Saarinen 2004, 158–175.

⁴⁴ Anita Patala, ”Automaattinen aamukahvi”, *Tekniikan Maailma* 9/1968, 29.

⁴⁵ Cockburn & Ormrod 1993, 41–44. Ks. myös Oldenzel & Zachman (toim.) 2009.

taja toteaa, että ”suomalaisinta” on nimenomaan tinatus kuparipannussa keitetty pannukahvi. Juuri tämä ”iänikuisessa rojussa tinutettu” kahvi maistuu ”oikealta”. Heikkona signaalina tulevaisuuden mahdollisuuksista Patala pitää sitä, että perkolaattori ja paperisuodatin olivat ylipäättään menestyneet Suomessa. ”Koska näin on kuitenkin käynyt, on mahdollista, että myös automaattikeittimet tulevat ennen pitkää hoitelemaan kahvinkeittopuuhia yhä useammassa kodeissa.”⁴⁶

Vuonna 1968 kahvinkeittimet olivat vielä kalliita. Patala kiinnittää huomiota siihen, että mainonnassa ei niinkään käytetty kieltä, jossa olisi viitattu laitteiden ylivoimaisiin teknisiin ominaisuuksiin. Sen sijaan korostettiin keittimien vaivattomuutta, helppoutta, jonka uusi teknologia toisi arkeen. Kulutustutkija Mika Pantzar on kirjoittanut tavaroiden yleistymisestä kesyntyneenä, jossa teknisten laitteiden kaltaiset tuotteet juurtuvat arkeen: niiden käyttötavat vakiintuvat mutta samaan aikaan ne kiinnittyvät muihin arjen askareisiin.⁴⁷ Kodinteknologian kohdalla Pantzar on korostanut myös laitteisiin liittyvää lupausta paremmasta tulevaisuudesta.⁴⁸ Automaattisen kahvinkeittimen suhteen mahdollisuudet paremman tulevaisuuden lupaukselle olivat kuitenkin, kaikesta päätellen, rajalliset. Patala toteaa, että kaikki TM-testissä mukana olleet tarjosivat vaivattomuuden oletukselle riittävästi katetta, mutta hän aprikoi, onko mukavuudenhalu ”riittävä motiivi automaattisen kahvinkeittimen vaatiman pääomapanoksen uhraamiselle”.⁴⁹

TM-testin tuloksena oli, että jokainen markkinoilla ollut keitin valmisti ”suhteellisen hyvää kahvia itseksen, kunhan se on ennakolta ladattu vedellä ja kahvijauholla ja nappia painetaan”.⁵⁰ Laitteiden välillä oli eroja toimintaperiaatteissa, tarjoilulämpötilassa ja suodattumisnopeudessa. Kuluttajan päätökseen vaikuttivat kuitenkin eniten ”kauneus ja hinta”, sillä ”itse kahvi on kaikilla maultaan samantapaista ja suodatinkahvityyppiä”.⁵¹ Muutamia teknisiin kysymyksiin arvio kuitenkin kiinnittää huomiota: markkinoilla olevat suodatinpaperit sopivat

Wigomat kahvinkeitin
— keittää hetkessä parhainta suodatinkahvia ja pitää sen myös kuumana!
Ohjehinta 1 litran malli 159,—
ja 1,4 litran malli 198,—

Kuva 4. Wigomat-kahvinkeitintä mainostettiin äitienpäivälahjaksi vuonna 1966. Lähde: *Uusi Suomi* 28.4.1966.

⁴⁶ *Tekniikan Maailma* 9/1968, 29.

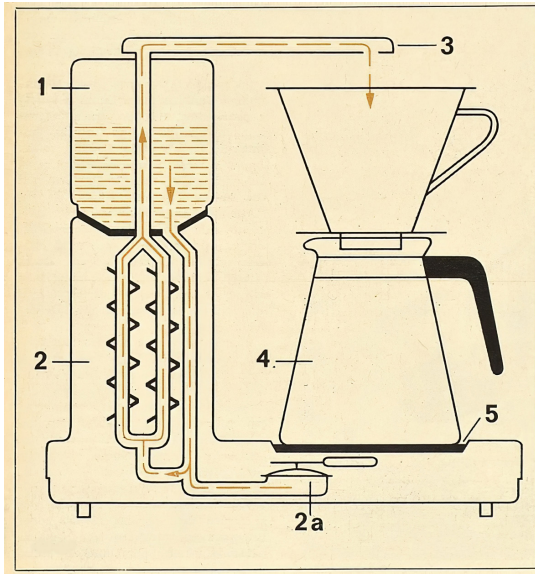
⁴⁷ Pantzar 1996, 123–130.

⁴⁸ Pantzar 2000, 124–126.

⁴⁹ *Tekniikan Maailma* 9/1968, 29.

⁵⁰ *Tekniikan Maailma* 9/1968, 30.

⁵¹ *Ibid.*

Kuva 5. Automaattisen suodatinkahvinkeitimen rakennekaavio Tekniikan Maailman esittelemänä. Lähde: *Tekniikan Maailma* 9/1968.

myynnissä olleisiin laitteisiin, mikä viittaa siihen, että kansainvälisessä tuotannossa standardi oli jo löytynyt. Patala olisi mielellään nähnyt ajastimen, *timerin*, jotta keittimen olisi voinut illalla ladata valmiiksi, niin että kahvi olisi valmista, kun aamulla herätyskello soi. Tätä ominaisuutta ei kuitenkaan ollut arvioiduissa keittimissä.⁵² *Tekniikan Maailma* julkaisi myös kaavion kahvinkeitimen teknisestä rakenteesta, jotta lukijalle valkenisi, miten suodatinkahvi lopulta syntyy (kuva 5).

Testissään vuonna 1968 *Tekniikan Maailma* päätyi johtopäätökseen, ettei

automaattinen kahvinkeitin sittenkään ole ”varsinainen tarve-esine” vaan pikemminkin ”jonkinlainen ylellisyysesine”. Lahjaksi se sopi mainiosti, sillä ”se on tavanomaisia vatkaimia viehättävämpi ojennettavaksi vaikkapa pois lähtevälle työtoverille samalla kun sillä kuitenkin on selvästi päivittäistä käyttöä taloudessa kuin taloudessa”.⁵³ Viittaus ylellisyysesineeseen kertoo siitä, miten hitaasti automaattinen kahvinkeitin rantautui Suomeen. Keittimet olivat myös keskimääräiseen ansiotasoon nähden kalliita.

Suodatinkahvin vallankumous

Tekniikan Maailman testin aikaan vuonna 1968 automaattiset suodatinkahvinkeitimet olivat olleet markkinoilla jo neljätoista vuotta ja Suomessakin näkyvästi 1960-luvun alusta lähtien. Silti, kuten Anita Patala totesi, keittimien myynti oli edennyt nihkeästi. Tulevina vuosina mainostajat koettivat löytää uusia myyntistrategioita. *Apu*-lehti mainosti marraskuussa 1976 Philipsin Kahvimatti-laitetta, joka ”antaa kahville oikeat aromit”, ”on helppokäyttöinen ja nopea” sekä ”kaunis pitää esillä”.⁵⁴ Ostajat saattoivat pohtia myös, millainen kuluerä suodatinpussit olisivat sen jälkeen, kun automaattikeittimen oli hankkinut. Kaksi vuotta myöhemmin helsinkiläinen Löytötalo tarjosi *Apu*-lehdessä Kitty-nimistä kahvinkeitintä, jossa ei suodatinpusseja tarvittu lainkaan. Laitteessa oli ”kromiteräksinen mikrofiltteri”. Mainoksessa on alleviivattuna, miten kahvista tulee parempaa ja käyttö on taloudellista.⁵⁵ Muutamaa viikkoa myöhemmin Novamer Oy tarjosi lukijoille pöytägrillin, jugurttikoneen ja yleisleikkurin ohella länsisaksalaista Bauknecht-kahvinkeitintä, tällä kertaa osamaksulla, mikä helppotti hankintaa.⁵⁶

⁵² *Tekniikan Maailma* 9/1968, 33.

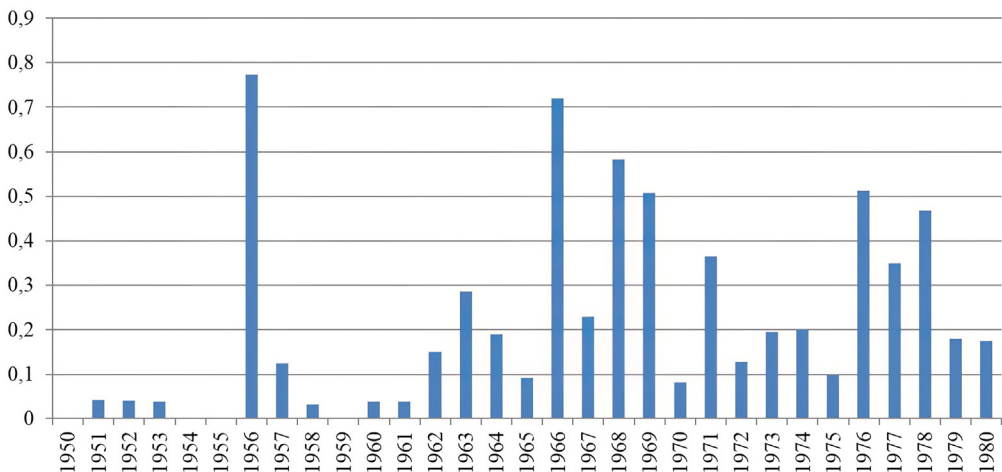
⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ *Apu* 46, 12.11.1976.

⁵⁵ *Apu* 17, 28.4.1978.

⁵⁶ *Apu* 19, 12.5.1978.

Vaikka automaattisten keittimien menestys kangerteli, suodattaminen oli tullut jäädäkseen. Sanoma- ja aikakauslehdistö osallistui suodatinkahvin menestystarinaansa sekä tarjoamalla mainostilaa kahvintuottajille ja välineiden jälleenmyyjille että keskustelemalla kahvinjuonnista laajemmin. Digitoidun aineiston perusteella näyttää, että suodatinkahvin julkisuudella oli tihtentymänsä. Kuva 6 kertoo suodatinkahviin liittyvien mainintojen määrän aikavälillä 1950–1980. Hakulausekkeena on <suodatinkahvi OR ”kahvi suodatin”~20 OR filterkaffe OR ”kaffe filter”~20>, jossa ~20 tarkoittaa sanojen läheisyyskategoriaa (sanojen ”kahvi” ja ”suodatin” on oltava enintään 20 sanan päässä toisistaan). Sanan läheisyyden arvon muutoksilla ei ole merkittävää vaikutusta tuloksiin. Vaikka digitoitujen sivujen määrä on vasta vajaa miljoona sivua, tulokset viittaavat siihen, miten voimakkaasti suodatinkahvi tuli julkisuudessa esiin erityisesti vuonna 1956, jolloin suodattamisen suhteellinen osuus on suurin. Kuten artikkelin alussa todettiin, sana ”suodatinkahvi” esiintyi tässä kohtaa ensimmäisen kerran analysoidussa aineistossa. Suodattaminen nousi uudelleen vahvasti esille 1960-luvun lopulla ja jälleen 1970-luvun puolenvälin jälkeen.

Kuva 6. Suodatinkahviin liittyvät maininnat digitoidussa sanoma- ja aikakauslehdistössä 1950–1980, suhteutettuna digitoitujen sivujen määrään. Kuva: Hannu Salmi, Kansalliskirjaston digitoidun aineiston pohjalta, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/>.

Merkittävä osa sanoma- ja aikakauslehdistön viittauksista suodatinkahviin liittyy automaattikeittimien markkinointiin sekä kahvimainoksiin, joissa suodatinjauhatuksen saatavuus tuotiin esiin. Aineisto näyttäisi viittaavan siihen, etteivät 1960-luvun markkinointikampanjat kuitenkaan tuottaneet välitöntä tulosta keittimien myynnissä. Tämä ei tarkoita, ettei suodatinkahvi itsessään olisi ollut menestys. Kahvin suodattaminen yleistyi valmistusmenetelmänä 1960- ja 1970-lukujen kuluessa: kiehautettu vesi kaadettiin pannun päälle asetettuun irralliseen suodattimeen, mikä edellytti, että keittäjä täytti suodattimen aina, kun vesi oli ehtinyt valua filterin läpi. Tämä suodatinkahvin valmistustapa säilyi vahvana. Tähän viittaa *Etelä-Suomen Sanomien* vuonna 1980 julkaisema artikkeli ”Ruuanlaitto vaarallista”, jonka mukaan kodissa saaduista palovammoista valtaosa tapahtui keittiössä ruuanlaiton, kahvin suodatta-

misen ja aterioinnin yhteydessä.⁵⁷ Kahvin suodattamisessa keittäjä altistui kiehuvan veden vaaroille joutuessaan kaatamaan sitä valmistamisen aikana.

Vuoteen 1980 mennessä suodatinkahvi oli muodostunut hallitsevaksi kahvin valmistamisen menetelmäksi. Tästä kertoo kahvin kulutuksen muutos. *Maaseudun Tulevaisuus* uutisoi marraskuussa 1980, että suomalaiset joivat keskimäärin 10,5 kg kahvia henkeä kohti vuodessa, enemmän kuin yksikään muu maa maailmassa. Kahvi oli merkittävä tekijä kauppa-
ketjujen välisessä kamppailussa, ja se oli tärkeä erikoistarjoustuote, joka sai kansan käymään kaupassa. Kansainvälisesti erityislaatuista oli se, että suomalaisille pikakahvi ei maistunut: sen myynti oli pysynyt laimeana.⁵⁸

Pannukahvin käyttö väheni huomattavasti 1970-luvun kuluessa. Suodatinjauhatuksen myynti ohitti pannujauhatuksen vuonna 1975, eikä suodattamisen voittokululle ollut rajaa.⁵⁹ Jos suodattamalla valmistui yli puolet Suomessa nautitusta kahvista, näyttää todennäköiseltä, ettei automaattisella kahvinkeittimellä valmistettu juoma ollut vielä 1970-luvun loppuun mennessä saavuttanut täydellistä valta-asemaa. Se kasvatti osuuttaan vuosikymmenen kuluessa, mutta kahvin valmistaminen oli yhä pääsääntöisesti käsityötä. Jos automaattista kahvinvalmistamista pidetään kotitalouksien teknologisen modernisaation mittarina, muutos tapahtui hitaasti.

Kahvi ja modernisoituva koti

Suomea on pidetty nopeana teknologian soveltajana, mutta, kuten Sirkka Heinonen on todennut, tämä ei useinkaan pidä paikkaansa. Kaikki riippuu siitä, millaista hyötyä teknologiasta on käyttäjälle.⁶⁰ Vuonna 1968 *Tekniikan Maailman* arviossa epäiltiin automaattisen suodatinkahvinkeittimen lisäämää hyötyä, ”mukavuutta”, suhteessa sen hintaan. Vuosien mittaan hinnan lasku varmaankin muutti tätä asetelmaa edullisemmaksi oletetun hyödyn näkökulmasta, ja keittimien menekki kääntyi hitaasti kasvuun.

Kahvinkeittimen historian kohdalla menestyksen ja menestymättömyyden jännitettä ei kuitenkaan voi arvioida pelkästään hyödyn tai teknologian lupaaman sujuvamman arjen näkökulmasta. Kahvin keittäminen on rituaali, jossa pitkä historiallinen jatkumo tiivistyy. Suomi on ollut voimakas kahvikulttuuri 1800-luvun lopulta lähtien. Aromaattinen käytäntö juurtui arkielämään, mikä tuotti inertiaa teknologista muutosta vastaan. Kahvin valmistaminen suodattamalla yleistyi 1950-luvulta 1970-luvulle tultaessa, mutta prosessin automatisoituminen oli verkkaista. Samaan aikaan kun suomalainen koti modernisoitui ja kaupungistumisen seurauksena uusia koteja perustettiin ja kalustettiin, kahvin valmistaminen piti pitkään pintansa kokoavana rituaalina, hitaana keittämisenä, jonka aikana tuoksu sai rauhassa levitä niin maalaistuvassa kuin lähiön kaksiossakin.

⁵⁷ *Etelä-Suomen Sanomat* 26.6.1980. Uutisessa viitataan Ruotsissa tehtyyn tutkimukseen, mutta kaikella todennäköisyydellä tämä pätee myös Suomeen.

⁵⁸ ”Kahvi maistuu suomalaisille”, *Maaseudun Tulevaisuus* 11.10.1980.

⁵⁹ *Etelä-Suomen Sanomat* 17.5.1976.

⁶⁰ Heinonen 2001, 45–50. Ks. myös Pantzar 2000, 20–21.

Lähdeluettelo

Sanoma- ja aikakauslehdet

Kansalliskirjaston digitoidut sanoma- ja aikakauslehdet, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/>

Apu 46, 12.11.1976.
Apu 17, 28.4.1978.
Apu 19, 12.5.1978.
Etelä-Suomen Sanomat 16.5.1956.
Etelä-Suomen Sanomat 13.11.1966.
Etelä-Suomen Sanomat 26.10.1975.
Etelä-Suomen Sanomat 17.5.1976.
Etelä-Suomen Sanomat 26.6.1980.
Forssan Lehti 21.2.1938.
Ilkka 7.7.1928.
Kansan Uutiset 4.12.1957.
Karjala 11.2.1938.
Karjalainen 21.5.1938.
Karjalan Ääni 26.2.1938.
Kuvaste, syksy–talvi 1939–1940.
Laatokka 17.3.1938.
Loviisan Sanomat 24.3.1931.
Länsi-Savo 16.5.1956.
Länsi-Savo 18.12.1978.
Maaseudun Tulevaisuus 16.2.1956.
Maaseudun Tulevaisuus 19.5.1956.
Maaseudun Tulevaisuus 10.7.1958.
Maaseudun Tulevaisuus 3.10.1967.
Maaseudun Tulevaisuus 11.10.1980.
Pohjois-Savo 24.2.1938.
Sairaanhoidajalehti 5/1940.
Suomen Kuvalehti 23, 9.6.1956.
Suomen Kuvalehti 9, 27.2.1960.
Suomen Kuvalehti 49, 5.12.1964.
Suomen Sosialidemokraatti 17.2.1956.
Suomen Sosialidemokraatti 19.5.1956.
Suomen Sosialidemokraatti 17.2.1956.
Tekniikan Maailma 12/1961.
Tekniikan Maailma 9/1968.
Tekniikan Maailma 20/1966.
Tiedotuksia jäsenkaupoilla 5/1928, 4.2.1928.
Turunmaa 11.2.1938.
Turun Sanomat 26.5.1956.
Vaasa 11.2.1938.
Warkauden Lehti 12.2.1938.
Uusi Aura 15.2.1918.

Uusimaa 17.2.1938.
Uusi Suomi 26.5.1956.
Uusi Suomi 31.5.1956.
Uusi Suomi 4.12.1957.
Uusi Suomi 18.9.1960.
Uusi Suomi 22.5.1962.
Uusi Suomi 29.9.1962.
Uusi Suomi 2.12.1962.

Tutkimuskirjallisuus

- Cockburn, Cynthia ja Susan Ormrod. 1993. *Gender and Technology in the Making*. London: SAGE.
- Cold War Kitchen: Americanization, Technology, and European Users*. 2009. Edited by Ruth Oldenziel and Karin Zachman. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Heinonen, Sirkka. ”Teknologian yhteiskunnallisesta merkityksestä eli tarina siitä heiluttaako ’teknologiahäntä ihmiskoiraa, vai päinvastoin”. *Futura* 2/2001, 45–50.
- Kahvin ystävän iloksi*. 1986. Toimittanut Anna-Liisa Vihtonen. Oy Gustav Paulig Ab. Oy Kirjapaino F.G. Lönnberg.
- Jeongdo, Kim. 2019. *Hulisemisestä hulinaksi. Onomatopoeettisuuden haalistuminen suomen fonesteemisten substantiivien valossa*. Väitöskirja. Humanistinen tiedekunta. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Vuokko, Lepistö. 1994. *Joko Teillä on primuskeitin? Kotitalousteknologian saatavuus ja tarjonta Helsingissä 1800-luvun puolivälistä 1910-luvun lopulle*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Lindstén, Helena. 2017. *”Olkaa hyvä ja ottakaa. Pankaa sekaan ja kastakaa”*. *Kahvinjuonti suomalaisten maa-seutukotien arjessa ja juhlassa 1920-luvulta 1960-luvun lopulla*. Väitöskirja, kulttuurihistoria. Turku: Turun yliopisto.
- Morganelli, Adrianna. 2006. *The Biography of Coffee*. St. Catharines, ON: Crabtree Publishing Company.
- Nieminen, Petri ja Terho Puustinen. 2014. *Kahvi: suuri suomalainen intohimo*. Helsinki: Tammi.
- Paju, Petri. 2004. ”Atomihuuma suomalaisen teknologiapolitiikan vauhdittajana”. Teoksessa *Innovaatiopolitiikka – kenen hyväksi, keiden ehdoilla?* Toimittaneet Tarmo Lemola ja Petri Honkanen: 140–161. Gaudeamus: Helsinki.
- Pantzar, Mika. 1996. *Kuinka teknologia kesytetään. Kulutuksen tieteestä kulutuksen taiteeseen*. Helsinki: Tammi.
- Pantzar, Mika. 2000. *Tulevaisuuden koti – Arjen tarpeita keksimässä*. Helsinki: Otava.
- Pekkanen, Toivo. 1953. *Lapsuuteni*. Porvoo: WSOY.
- Saarinen, Tuija. 2004. ”Miina keitti hyvän kahvin. Kahvinjuontia silloin ennen”, *Suulla ja kielellä. Tulkintoja ruuasta*. Tietolipas 202. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saarinen, Tuija. 2001. ”Vehnäpytykjä ja pullasoppaa. Heikan Jussi hämäläiskylän kahvikutsuilla”. *Elore*, 8 (2), <https://journal.fi/elore/article/view/78328/39227>.
- Saarinen, Tuija. 2011. *Pannu kuumana. Suomalaisia kahvihetkiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Schwedt, Georg. 2018. *Chemie der Arzneimittel: Einfache Experimente mit Medikamenten aus der Apotheke*. Weinheim: Wiley-VCH.

Tekniikan Waiheita
ISSN 2490-0443
Tekniikan Historian Seura ry.
38. vuosikerta:2
2020
<https://journal.fi/tekniikanwaiheita>

Punainen V-kirjain varren päässä – sammutusvedenottoaikkojen merkit Suomessa

Vesa Linja-aho

To cite this article: Vesa Linja-aho, "Punainen V-kirjain varren päässä – sammutusvedenottoaikkojen merkit Suomessa" Tekniikan Waiheita 38, no. 2 (2020): 22–33. <https://dx.doi.org/10.33355/tw.96986>

To link to this article: <https://dx.doi.org/10.33355/tw.96986>

Punainen V-kirjain varren päässä – sammutusvedenottoaika-merkit Suomessa

Vesa Linja-aho¹

Sisäasiainministeriö määräsi vuonna 1943 palokunnan sammutusvedenottoaika-merkit merkittäväksi noin 1,5 metrin korkeuteen sijoitetulla punaisella V-kirjaimella. Sammutusvedenjakeluverkoston rakentaminen perustui vuoden 1933 palosääntöön, jossa oli määräys riittävästä sammutusveden saannista. Vesijohtoon liitetyt palopostit, jotka on vuodesta 1961 merkitty sinireunaisella palopostin avainta kuvavalla pienellä taululla, ovat syrjäyttäneet erilliset vedenottoaika-merkit V-merkkeineen, mutta V-opasteita löytyy edelleen teiden varsilta ympäri Suomea.

Arkiympäristössä esiintyy usein esineitä, joihin joko ei kiinnitä huomiota tai ne ovat niin itsestäänselvyyksiä, että niitä ei käsitellä erikseen kirjallisissa aikalaislähteissä. Vanhassa valokuvassa voi näkyä esine tai rakennelma, jonka alkuperäinen tarkoitus on kadonnut kollektiivisesta muistista. Esimerkiksi liikennevalopylväässä näkyvä mikroaaltotutka voi olla sadan vuoden päästä kaupunkikuvan esine, jonka merkitys selviää vain aikalaisblogikirjoituksesta² tai liikennevalovalmistajan piirustuksista, mikäli ne on arkistoitu.

Suomessa teiden varsilla näkyy siellä täällä noin ihmisen pituisia tolppia, joiden merkitystä ihmetellään silloin tällöin sosiaalisessa mediassa. Esimerkiksi vuonna 2009 vapaaehtoisvoimin ylläpidettävän karttapalvelu OpenStreetMapin foorumilla kummasteltiin maaseudulla joskus risteyksissä näkyviä liikennemerkkejä, joissa on punainen V-kirjaimen muotoinen kuvio. Vastaja arveli, että kyseessä on palokunnan vedenottoaika-merkki ja kertoi olleensa joskus rakentamassa sellaista.³ Suomi24-palstalla toistui sama pari vuotta myöhemmin, lukijaa ihmetytti outo liikennemerkki:⁴

Elikä punainen V:een näköinen merkki ilman mitään taustaa eikä ylä reunaa. Pelkkä V tolpan varassa. Näitä näkee silloin tällöin maaseudulla.

Toinen nimimerkki tiesi vastata, että

Kyseessä ei ole liikennemerkki, vaan vedenottoaika-merkki, lähinnä palolaitoksen tarpeisiin. Samoin taajamissa törmää ”T”-merkkeihin, joissa on erilaisia numeroita merkeissä palopostin sijaintia merkkeihin nähden.

¹ Kirjoittaja on sähkötekniikan diplomi-insinööri ja tekniikan historian harrastaja.

² Järvinen 2010.

³ OpenStreetMap Forum 2009, forum.openstreetmap.org.

⁴ Suomi24 2011, www.suomi24.fi.

Kuva 1. Metallinen Sammutusvedenottoaikan merkki Espoon Rastaalassa huhtikuussa 2020. Vesa Linja-aho.

Kuva 2. Puinen sammutusvedenottoaikan merkki Ypäjällä 2019. Wikimedia Commons, käyttäjä Urjanhai, julkaistu CC BY-SA 4.0 -lisenssillä. <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=81059951>

V-merkit ovat esimerkki rakennetun arkiympäristön kulttuuriperinnöstä, joiden merkitys on ollut aikalaisille itsestään selvä ja pikkuhiljaa häviää kollektiivisesta muistista. Merkit ovat palokunnan sammutusvedenottoaikoja, joiden ulkoasusta säädettiin sisäministeriön päätöksessä vuonna 1943. Päätöksen⁵ mukaan

Vedenottoaikan merkki on punainen V-kirjain. Ellei punainen väri taustan vuoksi ole helposti havaittava, on merkin väri valkoinen. Merkin kylkien sisäpituus on 40 ja leveys 7.5 senttimetriä. Jos merkki on havaittava kankaalla, on se tehtävä vastaavasti suuremmaksi. Mikäli näkyväisyys ei toisin vaadi, maalataan tai asetetaan merkki siten, että sen alareuna on n. 1.6 metrin korkeudella.

Päätöksessä säädetään myös vedenottoaikan kapasiteetin merkitsemisestä (minuuttilitrakapasiteetti merkitään V:n alle valkoisella kilvellä) ja suuntanuolen käytöstä (lisäkilpi tai nuoli on asetettava niin, että kärki osoittaa vedenottoaikan suunnan). Jos vedenottoaika soveltuu sekä auto- että moottoriruiskulle, on kilven keskelle maalattava A, ja jos vedenottoaikalalle päästään ainoastaan moottoriruiskulla, M. Kuvissa 1 ja 2 on esimerkki nykypäivään asti säilyneestä metallisesta ja puisesta vedenottoaikan merkistä. Kuvassa 3 näkyy palokaivo merkkeineen 1940-luvulla.

⁵ Sisäasiainministeriön päätös sammutusvedenottoaikojen merkitsemisestä 1031/1943.

Kuva 3. Katunäkymä Uudestakaupungista 1940-luvulta. Talon edessä oikealla näkyy palokaivo V-merkkeineen. Uudenkaupungin museon valokuvakokoelma. Julkaistu CC BY ND 4.0 -lisenssillä. https://www.finna.fi/Record/musketti_tmkm20:9058:

Kuva 4. Palokaivo Espoon Rastaalassa.

Kuvan 1 merkin osoittama palokaivo (kuva 4) sijaitsee noin 15 metrin päässä merkistä ja tiestä. Palomestari Tero Kähkönen Länsi-Uudenmaan pelastuslaitokselta kertoo, että he eivät enää käytä tätä eikä muitakaan palokaivoja, eikä niitä ole merkitty sammutusveden hankintaan tarkoitettuihin karttoihin. Sammuttaminen tapahtuu vesijohtovedellä tai luonnonvedellä, joko ajettuna tai suoraan letkuilla kuljetettuna.⁶ Alueella vuodesta 1936 toimineen Pitkäjärven VPK:n rahastonhoitaja Tarja Gustafsson kertoo, että paikka on tuttu heidän vanhemmille jäsenilleen ja palokaivo on ollut olemassa ainakin jo 1950-luvulla.⁷ Vapaapalokunnan historiikissa palokaivo mainitaan yhtenä alueen palokaivoista ”Rastaalan palokaivo Rastaalan koulun alapuolella notkossa lähellä entistä kauppaa”.⁸ Palokaivossa lienee ollut vettä noin 1,5-2 metriä ja sen kannen halkaisija on ollut noin kolme metriä.⁹ Tuntomerkit ja sijainti täsmäivät paikalla vieläkin olevaan kaivoon. HSY:n karttojen mukaan kaivon sijaintikohdassa ei mene vesiputkia,¹⁰ joten kaivo saa ilmeisesti vetensä viereisestä ojasta.

Vuoden 1943 sisäministeriön päätös sammutusvedenottoaikkojen merkitsemisestä on annettu samana vuonna annetun asetuksen¹¹ nojalla. Asetus puolestaan on annettu vuoden 1933 palolain nojalla.¹² Palolain ja sen nojalla 1933 annetun palosäännön mukaan asemakaavaan tai rakennussuunnitelmaan otetuilla tai taajaan asutuilla alueilla oli järjestettävä vedenottoaikkoja siten, ettei alueen eri osissa sattuvissa tulipaloissa tarvitse, pakottavia poikkeustapauksia lukuun ottamatta, selvittää pitempää kuin 300 metrin letkujohtoa.¹³ Maa-laiskunnissa edellytettiin järjestettäväksi pieniä vesivarastoja, jos vedensaantimahdollisuudet olivat huonot.¹⁴ Tätä taustaa vasten on vedenottoaikkojen ja siten niiden merkkien runsas määrä on ymmärrettävä.

Palolaki uudistettiin vuonna 1960. Palosäännön vuonna 1961 kumonnut uuden palolain nojalla annettu paloasetus sisältää olennaisilta osiltaan identtisen määräyksen sammutusveden saannista:

Sammutusveden saanti on järjestettävä niin, että se paikalliset olosuhteet huomioon ottaen on riittävä. Sammutusvedenottoaikat on pidettävä mahdollisuuksien mukaan kunnossa myös talvella.

Kaupungin ja kauppalan asemakaava-alueella sekä olosuhteiden niin vaatiessa 21 §:n 2 momentissa mainitulla alueella on järjestettävä sammutusvedenottoaikoja siten, että alueen eri osissa on vettä saatavissa enintään 300 metrin etäisyydeltä, jollei lääninhallitus erityisestä syystä myönnä tästä poikkeusta.

⁶ Tero Kähkösen sähköposti 16.4.2020.

⁷ Tarja Gustafssonin sähköposti 17.4.2020.

⁸ Pohjakallio 2006, 122.

⁹ Pohjakallio 2006, 124.

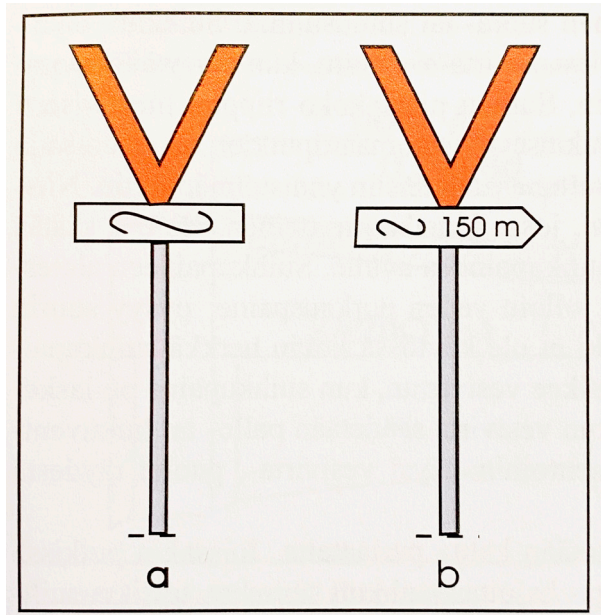
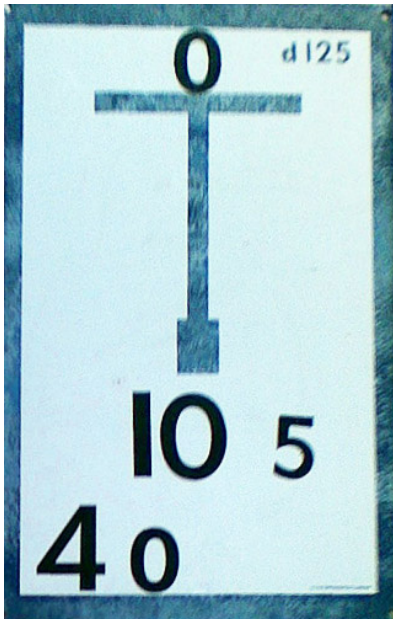
¹⁰ HSY:n asiakaspalvelun sähköposti 16.4.2020.

¹¹ Asetus sammutusvedenottoaikkojen merkitsemisestä 1943.

¹² Palolaki 1933.

¹³ Haiko 2014, 35.

¹⁴ Haiko 2014, 35.

Kuva 5 (vas.). Sisäasiainministeriön päätöksen (212/1964) mukainen palopostitaulu. Palopostin etäisyys kilvestä on 10,5 metriä kohtisuoraan ja 4,0 metriä tästä vasemmalle. Vesijohtoputken läpimitta on 125 millimetriä. Merkintä O tarkoittaa oikeankätistä aukeamissuuntaa. OpenStreetMap-wiki, käyttäjä Alv, julkaistu CC BY-SA 2.0 -lisenssillä. <https://wiki.openstreetmap.org/wiki/File:Markerhydrant.jpg>

Kuva 6 (oik.). Luonnonvedenottoaikan merkintä. Aaltoviiva tarkoittaa rajatonta vesivirtaa ja suunta-nuoli ilmaisee vedenottoaikan sijainnin. Kuva oppikirjasta Palofysiikka¹⁵.

Vuoden 1961 asetuksen nojalla annettu uusi päätös vedenottoaikkojen merkitsemisestä (212/1964) on palokaivojen osalta samanlainen, mutta palopostien merkitsemisestä oli uusi määräys:

Maanalaisen palopostin merkkinä käytetään 20 cm x 30 cm suuruista kilpeä, jossa on valkoisella pohjalla sininen tyylitelty 13 cm korkea ja 10 cm pitkällä kädensijalla varustettu alapäästään 25 mm pituudelta 20 mm ja muutoin 10 mm leveä palopostin avain. Avaimen alle merkitään tarvittaessa mustilla numeroilla palopostin kohtisuora etäisyys kilvestä 10 cm tarkkuudella ja tämän alapuolella jompaan kumpaan reunaan luku, joka ilmoittaa kyseessä olevaan suuntaan palopostin etäisyyden edellä mainitusta kohtisuorasta linjasta. Metrejä ilmaiseva luku merkitään 40 mm ja metrin kymmenesosat 30 mm suuruisilla numeroilla. Kilven yläreunaan voidaan merkitä vasemmalle palopostin järjestysnumero ja oikealle vesijohtoputken läpimitta milli- metreinä. Kilpeä ympäröi 15 mm leveä sininen reunus.

¹⁵ Hyttinen ym. 2018, 257.

Vuoden 1943 päätöksessä säädettiin paloposteista ainoastaan, että *maanalaisten palopostien merkkinä voidaan edelleen käyttää aikaisemmin käytännössä olleita mittakilpiä*.

Palokaivoja käytettiin erityisesti maaseudulla ja pienemmissä kaupungeissa. Esimerkiksi Helsingissä oli vuoden 1933 lopussa vain kolme palokaivoa, kun vesijohtoon kytkettyjä paloposteja oli peräti 1372.¹⁶ Espoossa palokaivoja rakennettiin työllisyystöinä 1930-luvulta aina 1950-luvulle asti.¹⁷ Palokaivoja rakennettiin myös talkoilla. Kaivo ei välttämättä ollut kaivo kaivonrenkaineen ja -kansineen, vaan saattoi olla vain maahan kaivettu kuoppa, joka täyttyi vedellä.¹⁸

Voimassa olevassa pelastuslaissa ei enää puhuta metrimääristä, vaan pelastuslaitokselta vaaditaan sammutusvesisuunnitelma, ja kunnan tulee huolehtia alueellaan sammutusveden hankinnasta pelastuslaitoksen tarpeisiin sammutusvesisuunnitelmassa määritellyllä tavalla.¹⁹ Vedenottoaikat on merkitty palopostikarttoihin, ja löytyvät yleensä helposti.²⁰ Palopostitaulut ovat edelleen käytössä, ja ovat lähes identtisiä vuoden 1964 päätöksessä kuvatun kanssa. Palopostin avain on musta ja sen päälle merkitään venttiilin avautumissuunta O- tai V-kirjaimella.²¹ Kuvassa 5 on esimerkki palopostitaulusta.

Vaikka pelastuslain nojalla ei ole enää annettu asetuksia tai määräyksiä vedenottoaikojen merkitsemisestä, vuoden 1964 päätöstä vedenottoaikojen merkitsemisestä ei ole Finlex-tietopalvelun viitetietojen mukaan myöskään kumottu. Määräyksen mukainen luonnonvedenottoaikojen merkki kuvataan vielä pelastusalan oppikirjassa (kuva 6).

Yksi oppikirjan kirjoittajista, Pelastusopiston vanhempi opettaja Timo Väisänen kertoo, että luonnonvedenottoaikoja pidetään enää yllä lähinnä turvetuotantoalueilla, jossa ne tarkastetaan palotarkastuksien yhteydessä. Muuten niistä ollaan luopumassa ja pitkälti myös luovuttu.²²

Pohdinta

Monen arkiympäristössä näkyvän esineen tarkoituksen selvittäminen voi olla hankalaa aikalaisellekin, jos ei tiedä esineen nimeä, jolla voi hakea lisätietoa. Esimerkiksi maaseudulla päätieltä haarautuvien teiden päässä on vieläkin puupylväitä, joiden päässä on mustia numeroita ja kirjaimia.²³ Nämä ovat suurjännitelinjojen johto-opasteita (kuva 7), jotka nykyaikaiset GPS-karttajärjestelmät ovat tehneet käytännössä tarpeettomiksi.

Voimalinjassa roikkuva ”mehiläispesä” taas on nimeltään kantoaaltokuristin.²⁴ Metsässä vastaan tulevat putkenpäät, joiden päässä on lukollinen luukku, taas ovat pohjaveden haaintoputkia.²⁵

Mikäli artefakteja ei ole dokumentoitu julkaistuissa teoksissa, kuten asia voi olla esimerkiksi kriittisen infrastruktuurin kanssa, tieto jää elämään ainoastaan alalla työskennelleiden

¹⁶ Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta 1933, 56.

¹⁷ Juuti ja Rajala 2007, 32–36.

¹⁸ Verainen 2014, www.wirmo-seura.fi.

¹⁹ Pelastuslaki 379/2011 30 §.

²⁰ Yle 15.7.2010.

²¹ Jalomäki 2018.

²² Timo Väisänen sähköposti 27.4.2020.

²³ Esim. Järvinen 2013.

²⁴ Esim. Koivunen 2009.

²⁵ Suomen ympäristökeskus 2017.

Kuva 7. Imatran Voiman aikainen johto-opaste Kemiössä kuvattuna huhtikuussa 2020. Pylvään päässä näkyy haalistunut Imatran Voiman logo. Alla on sähköasemien lyhenteet ja pylväiden numerot. Kuva: Vesa Linja-aho.

muistitietona, joka leviää kuulopuheena. Tällöin tieto voi värittyä matkalla ja siihen lisätään jännitystä tuovia tarinallisia elementtejä. Esimerkiksi punaisten posti- ja lennätinlaitoksen kilvellä varustettujen metallitolppien luullaan usein olevan merkinä nimenomaan Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton väliselle kuumalle linjalle,²⁶ vaikka samoilla tolzilla merkittiin kaukoliikennekaapeleita yleisestikin.²⁷

Puutteellinen käsittely joukkotiedotusvälineissä voi ruokkia vääriä käsityksiä. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* artikkeli²⁸ ”ruosteisista tötteröistä” talojen katolla jättää mainitsematta, että vastaavia moottorisireenejä (laitteen nimi, jota ei edes mainita koko artikkelissa) on käytössä väestöhälyttiminä vieläkin, joskin niitä on jatkuvasti korvattu kaiutinsireeneillä, jotka mahdollistavat myös puhetiedotteiden kuuluttamisen. Järjestelmä ei ole missään nimessä vanhentunut tai tarpeeton, vaan sitä käytetään yleisen vaaramerkin antamiseen ja sitä testataan kokeilumerkillä joka kuukauden ensimmäisenä arkimaanantaina.²⁹ Yleistä vaaramerkkiä kutsuttiin ennen yleiseksi hälytysmerkiksi, ja sen aiheuttamista toimenpiteistä oli ohjeet muun muassa puhelinluetteloiden sisäkansisivulla.

²⁶ Mm. *Helsingin Uutiset* 26.12.2017; *Uusi Lahti* 5.12.2019; *Yle* 10.12.2019.

²⁷ Linja-aho 2017.

²⁸ *Helsingin Sanomat* 25.1.2020

²⁹ Sisäministeriön pelastusosasto. pelastustoimi.fi

Huolimaton otsikointi tai sanavalinta voi muodostaa aivan uudestakin ilmiöstä vääran käsityksen. 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä harrastajapiireissä yleistyivät niin sanotut fiksiapyörät, joissa ei ole vapaaratasta, vaan polkimet pyörivät aina pyörän liikkessa. Fiksipyörässä ei myöskään ole perinteistä jalkajarrua, vaan jarruttaminen tapahtuu esimerkiksi käsijarrulla tai polkemalla takaperin. Fiksipyörää koskevassa uutisoinnissa toistunut sanavalinta ”jarruttomista fiksiapyöristä”³⁰ loi väärinkäsityksen, että fiksiapyörä on yhtä kuin jarruton pyörä. *Helsingin Sanomien* kommenttiosasto ei ole arkistoitunut, mutta muistan kun joku tuomitsi idean älyttömäksi ja visioi, milloin joku keksii tuoda markkinoille myös jarruttomia fiksiautoja. Sama ivailu löytyy myös suosittuun Muropaketti-keskustelufoorumin fiksiapyöräsäikeestä.³¹ Väärinkäsitykset herättivät sekä ärtymystä että hilpeyttä fiksiapyöräharrastajien verkkokeskusteluissa.³²

Aivan jokapäiväisenkin teknologian toiminta ja merkitys voi unohtua muutamassa vuosikymmenessä. Esimerkiksi lankapuhelimia on vielä käytössä, mutta lapsille ja nuorille käyttö ei ole itsestäänselvyys. Eräässä kokeilussa kahdeksaluokkalaisten tekivät kaikki saman virheen testatessaan lankapuhelimen käyttöä: numero valittiin ensin ja vasta sitten nostettiin luuri.³³

Wikipedia-artikkeli palokaivoista on kirjoitettu vasta vuonna 2019,³⁴ V-kirjainten merkityksen selvittyä kirjoittajalle sattumalta.³⁵ Alkuperäinen Wikipedia-artikkelin tieto oli epätarkkaa, koska V-kirjaimella merkittiin kaikki sammutusvedenottoapaikat, ei ainoastaan palo-kaivoja, kuten artikkelissa alun perin väitettiin.

Oma lukunsa on tapakulttuuriin tai vakiintuneeseen käytäntöön perustuva aineeton kulttuuriperintö, josta ei välttämättä jää jäljelle auktoritatiivista kirjallista lähdettä. Esimerkkinä mainittakoon tapa, jossa yritykseen lähetetyn kirjeen saa avata kuka tahansa yrityksen edustaja, jos yrityksen nimi on kirjekuoren kannessa ennen henkilön nimeä. Jos taas henkilön nimi on ylemmällä rivillä, kirjeen saa avata vain henkilö itse, ellei toisin ole sovittu.

Aina ei merkin merkitys ole tiedossa edes sitä myyvällä taholla. Kolme merkintäkilpiä myyvää verkkokauppaa pitää valikoimissaan valkoisella pohjalla olevaa mustaa V-kirjainmerkkiä (kuva 8).

Kuva 8. V-kirjainmerkki, jota käytetään todennäköisesti vesijohtojen merkitsemiseen kaivinkoneita varten.

³⁰ Mm. Kaleva 8.8.2007, *Helsingin Sanomat* 27.7.2008, *Yle Uutiset* 12.5.2009

³¹ Muropaketti 2008, murobbs.muropaketti.com.

³² Moni meistä on rikollinen – jarruttomuuskeskustelu. 2008. Yksivaihe.net

³³ Sihvonen 2019.

³⁴ Wikipedia 2019.

³⁵ Wikipedia 2020.

Yhdessä yrityksistä muistellaan, että merkki on lisätty valikoimaan yhden asiakkaan toiveesta, ja tarve oli muistikuvan mukaan putkilinjan merkintää varten.³⁶ Toisessa yrityksessä merkin käyttötarkoitusta ei tiedetä,³⁷ ja kolmannelta kerrotaan, että kyseisellä V-merkillä merkitään vesijohtoja muun muassa kaivinkoneiden opastusta varten.³⁸ Merkin menekki on yhden yrityksistä mukaan ”lähes olematonta”, joten merkki on todennäköisesti vain yhden tai muutaman vesilaitoksen käytössä ja sillä merkitään vesijohtoja. Esimerkiksi pääkaupunkiseudun vesihuollosta vastaavan HSY:n asiakaspalvelun mukaan merkki on heidän putkimestareilleen vieras.³⁹

Vaikka vesijohtoverkoston laajeneminen on tehnyt palokaivot ja muut luonnonvedenottoaikat lähes tarpeettomiksi, jäävät palokaivot elämään paikannimistöissä. Espoon Leppävaaran palokaivosta muistuttavat Palokaivonkuja, Palokaivonpolku ja Palokaivon koirapuisto. Espoon Friisilässä sijaitsee Palokaivonkentän leikkipaikka ja Palokaivonkäytävä. Helsingin Haagasta löytyy Palokaivon aukio. Kaiken kaikkiaan Maanmittauslaitoksen Karttapaikka-palvelun haulla Suomesta löytyy kymmenen Palokaivontietä, kaksi Palokaivonkujaa sekä yksi Palokaivo-niminen talo.

³⁶ Jani Rämäsén sähköposti 15.4.2020.

³⁷ Kimmo Härön sähköposti 16.4.2020.

³⁸ Tiia Laukkasen sähköposti 16.4.2020.

³⁹ HSY:n asiakaspalvelun sähköposti 17.4.2020.

Lähdeluettelo

Verkkosivut

Helsingin Sanomat. 27.7.2008. ”Poliisi tyrmää jarruttomat fiksipyörät.” STT. <https://web.archive.org/web/20100601084620/http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Poliisi+tyrmää+jarruttomat+fiksipyörät/1135238146097>

Helsingin Sanomat. 25.1.2020. ”Mitä ovat ruosteiset tötteröt talojen katoilla keskellä Helsinkiä? Niiden ulina oli sotavuosina merkki kuolemanvaarasta.” <https://www.hs.fi/kaupunki/helsinki/art-2000006384352.html>

Helsingin Uutiset. 26.12.2017. ”Kylmän sodan salainen kuuma linja kulki Suomen läpi – vahinkoja sattui, kun matalien rautapaalujen salaisuutta ei paljastettu.” <https://www.helsinginutiset.fi/artikkeli/592149-kylman-sodan-salainen-kuuma-linja-kulki-suomen-lapi-vahinkoja-sattui-kun-matalien>.

Jalomäki, Esa. 20.6.2018. *Venttiiliprikkojen ja palopostitaulujen asennus*. <https://www.espooli.fi/download/noname/%7BAC32Do6C-4A3E-45F9-BCF8-DDDFB1FE4A57%7D/114161>.

Järvinen, Jouko. 2013. ”Imatran Voiman aikainen johto-opaste.” *Suuria seisovia pylväitä*. <https://calm.iki.fi/tolpat/kuva/7368>.

Järvinen, Petteri. 31.8.2010. ”Mikä laite liikennetolpassa?” Blogikirjoitus. <https://web.archive.org/web/2011113134709/http://pjarvinen.blogspot.com/2010/08/mika-laite-liikennevalotolpassa.html>.

Kaleva. 8.8.2007. ”Jarruton Fix-pyörä vaatii taitavan kuskin.” <https://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/jarruton-fix-pyora-vaatii-taitavan-kuskin/28562/>

Koivunen, Jani. 2009. ”110 kV linja ja kantoaaltokuristin.” *Suuria seisovia pylväitä*. <https://calm.iki.fi/tolpat/kuva/3789>.

Muropaketti. 2008. ”Fiksipyörä.” <https://muropaketti.com/threads/fiksipyoerae.542001/page-12>

OpenStreetMap Forum. 2009. ”Punaiset V-kirjaimet maaseudulla risteyksissä.” <https://forum.openstreetmap.org/viewtopic.php?id=4695>.

- Sisäministeriön pelastusosasto. Toiminta yleisen vaaramerkin soidessa. <https://www.pelastustoimi.fi/turva-tietoa/toimi-oikein-hatatilanteessa/toiminta-yleisen-vaaramerkin-soidessa>
- Suomi24. 2011. "Vanha liikennemerkki "V." <https://keskustelu.suomi24.fi/t/10260591/vanha-liikennemerkki-quotvquot>.
- Suomen ympäristökeskus. 2017. "Pohjaveden havaintopaikat." [https://www.syke.fi/fi-FI/Tutkimus__kehittaminen/Vesi/Mallit_ja_tyokalut/Pohjaveden_naytteenotto/Pohjaveden_havaintopaikat\(41635\)](https://www.syke.fi/fi-FI/Tutkimus__kehittaminen/Vesi/Mallit_ja_tyokalut/Pohjaveden_naytteenotto/Pohjaveden_havaintopaikat(41635)).
- Uusi Lahti* 5.12.2019. "Menikö Moskovan ja Washingtonin välinen kuuma linja myös Lahden kautta?" <https://www.uusilahti.fi/paikalliset/803533>.
- Verainen, Liisa-Maija. 2014. "Put ny sin palokaivo viel". Mynämäen seudun kotiseutuyhdistys. http://www.wirno-seura.fi/index.php?id=put_ny_sin_palokaivo_viel.
- Wikipedia: Palokaivo. 2019. Linkki alkuperäiseen artikkeliversioon <https://fi.wikipedia.org/w/index.php?title=Palokaivo&oldid=18322007>.
- Wikipedia. 2020. Käyttäjän Urjanhai keskustelusivu. https://fi.wikipedia.org/w/index.php?title=Keskustelu_k%C3%A4ytt%C3%A4j%C3%A4st%C3%A4:Urjanhai&oldid=18849930#Palokaivo.
- Yksivaihe.net. 2008. "Moni meistä on rikollinen – jarruttomuuskeskustelu". <http://www.yksivaihe.net/site/foorumi/topic.php?id=212>
- Yle Uutiset* 12.5.2009. "Jarruttoman fiksi-pyörän suosio kasvussa." <https://yle.fi/uutiset/3-5250169>
- Yle Uutiset*. 15.7.2010. "Pelastuslaitos löytää vesipostit helposti." <https://yle.fi/uutiset/3-5596787>.
- Yle Uutiset*. 10.12.2019. "Pieni vaja itärajan pinnassa on jotain aivan muuta miltä näyttää – pääsimme käymään bunkkerissa, joka on yhä täynnä kylmän sodan aikaisia viestintävälineitä." <https://yle.fi/uutiset/3-11105133>.

Kirjallisuus

- Asetus sammutusvedenottoaikkojen merkitsemisestä 984/1943.
- Haiko, Markku. 2014. *Selvitys alueellisen pelastustoimen synnystä*. Pelastuslaitosten kumppanuusverkoston julkaisu 3/2014. <https://pelastustieto.fi/wp-content/uploads/2015/08/pelastustoimensynty.pdf>.
- Hyttinen, Veli, Pertti Tolonen ja Timo Väisänen. 2018. *Palofysiikka*. Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö. 9. uusittu painos.
- Juuti, Petri ja Riikka Rajala. 2007. *Veden vuosisata. Espoon vesihuolto 1930-luvulta 2000-luvulle*. Luku 3: Palokaivoja, porausta, ja ensimmäinen pumppaamo. Tampere: Tampere University Press. <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-6916-9>.
- Kertomus Helsingin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1933*. Luku X. Palolaitos. https://www.hel.fi/static/tieke/digitoidut_asiakirjat/helsingin_kunnalliskertomukset/pdf/1933/1933_32.pdf.
- Linja-aho, Vesa. 2017. Kommentti: Painevalvontaa käytettiin yleisesti telekaapeleissa – ei vain kuumassa linjassa. *Tekniikan Waiheita*, 35(3), 77–78. <https://journal.fi/tekniikanwaiheita/article/view/82341>.
- Paloasetus 359/1961.
- Palolaki 202/1933.
- Palolaki 465/1960.
- Palosääntö 359/1933.
- Pelastuslaki 379/2011.
- Pohjakallio, Kari. 2006. *70 vuotta mäellä : Pitkjärven vapaaehtoinen palokunta 1936–2006*. Espoo: Pitkjärven VPK.
- Sihvonen, Lilli. 2019. "Aikansa mediateknologiasta kuriositeetiksi: Lankapuhelimen historiasta nykytilanteeseen ja muuttuviin merkityksiin." *Tekniikan Waiheita*, 37(3), 31–42. <https://doi.org/10.33355/tw.86773>.
- Sisäasiainministeriön päätös sammutusvedenottoaikkojen merkitsemisestä 1031/1943.
- Sisäasiainministeriön päätös vedenottoaikkojen merkitsemisestä 212/1964.

Kaikki verkkoviitteet tarkistettu 30.4.2020.

Muu aineisto

Tarja Gustafsson 17.4.2020 (sähköposti artikkelin kirjoittajalle).

HSY:n asiakaspalvelun "Linda" 16.4.2020 (sähköposti artikkelin kirjoittajalle).

HSY:n asiakaspalvelun "Linda" 17.4.2020 (sähköposti artikkelin kirjoittajalle).

Kimmo Härö 16.4.2020 (sähköposti artikkelin kirjoittajalle).

Tero Kähkönen 16.4.2020 (sähköposti artikkelin kirjoittajalle).

Tiia Laukkanen 16.4.2020 (sähköposti artikkelin kirjoittajalle).

Jani Rämänen 15.4.2020 (sähköposti artikkelin kirjoittajalle).

Timo Väisänen 27.4.2020 (sähköposti artikkelin kirjoittajalle).

Tekniikan Waiheita
ISSN 2490-0443
Tekniikan Historian Seura ry.
38. vuosikerta:2
2020
<https://journal.fi/tekniikanwaiheita>

Puukaasulla köröteltiin

Veijo Kauppinen

To cite this article: Veijo Kauppinen, ”Puukaasulla köröteltiin” Tekniikan Waiheita 38, no. 2 (2020): 34–37. <https://dx.doi.org/10.33355/tw.96987>

To link to this article: <https://dx.doi.org/10.33355/tw.96987>

Puukaasulla köröteltiin

Veijo Kauppinen¹

Sotien välissä syntynyt kirjoittaja muistaa hyvin kotia lähellä sijainneen linjuriaseaman kuskien puuhailut häikäpönttöjensä kanssa ja kuuli sivusta heidän keskustelujaan. Pilkkeiden sytyttämiseen käytettyjä erikoistikkujakin heltisi joskus nuorison kyseenalaisiin leikkeihin.

Ajoneuvojen puukaasutekniikan taustalla olivat saksalaisen ja ranskalaisen metalliteollisuuden maasunikaasulla käytetyt valtavankokoiset teollisuusmoottorit. Sekä antrasiittihiilen kaasutustekniikalla kulkevia kulkuneuvoja että sähköautoja oli nähty jo 1800-luvulla. Erityisesti Saksassa kehitettiin ruskohiiltä, puujätettä tai turvetta polttavia laitteistoja, mutta tekniikkaa hyödynnettiin myös Ranskassa ja Englannissa. Alan valmistajia olivat Renault, Imbert ja Berliot. Auton mukana kulkevat kaasuttimet liitettiin aluksi linja- ja kuorma-autoihin, myöhemmin myös kookkaisiin henkilöautoihin.

Suomessa huolestuttiin mahdollisen kriisin aikaisesta polttoainehuollosta ja päätettiin tutkia pontevasti kotimaisen nestemäisen polttoaineen valmistamista. Kemian professori Gustaf Komppa tutki synteettisen bensiinin valmistamista kotimaisesta raaka-aineesta. Synteettinen bensiini ei tullut laajasti käyttöön, mutta erityisesti 1940-luvulla juna ja vesiliikenteen rinnalle tarvittavaa, kumipyörin tapahtuvaa henkilö- ja tavaraliikennettä jouduttiin polttoaineen puuttuessa hoitamaan paljolti puukaasukäyttöisesti.

Häikäpönttöautossa pönttöön ladatut pilkkeet kaasutetaan hapettomassa tilassa. Puuhiili palaa ensin hiilikaasuttimessa hiilidioksidiksi $C + O_2 \rightarrow CO_2$ ja sen jälkeen kosketuksessa hehkuviin hiiliin hiilimonoksidiksi $CO_2 + C \rightarrow 2CO$.

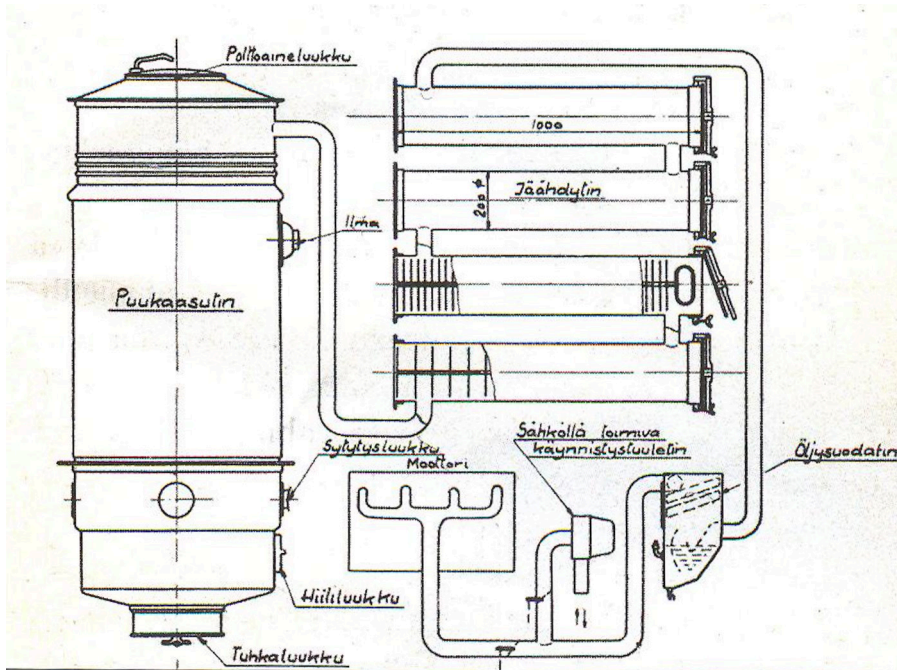
Työturvallisuus oli huomioitava, onhan häikä vaarallinen, myrkyllinen kaasu. Puupilkkeitä käytettäessä kaasun koostumus on noin 24 % hiilimonoksidia, 18 % vetyä, 4 % metaania ja loput palamattomia aineita.

Tom Rönnbergin artikkeli Linja-autohistoriallisen seuran jäsenlehdessä *Hetkussa* (1/2020) kertoo kuinka jo opiskelijana eteväksi osoittautunut kemisti ja koneenrakentaja Harald ”Kylle” Kyrklund (1881–1965) nimitettiin vuonna 1917 Suomen Teknillisen Korkeakoulun professoriksi ja lämpövoimalaboratorion johtajaksi. Rönnberg toteaa hänen Puolustusvoimille 1920- ja 1930-luvuilla tilaustyönä tekemänsä tutkimustyön nostaneen maamme puun kaasutustekniikan eturintamaan. Suomen Filmiteollisuus SF jopa teki vuonna 1938

Kuva 1. Otso-puukaasuttiminen ilmoitus. Kuva: Linja-auto- ja koriteollisuusmuseo Lavia.

¹ Kirjoittaja on konepajatekniikan emeritusprofessori.

Kuva 2. Otso-puukaasuttimen periaatepiirros. Kuva: Linja-auto- ja koriteollisuusmuseo Lavia.

lyhytelokuvan tutkimuksessa käytetystä Fargo-kuorma-autosta. Häkäkaasutkimuksia tehtiin TKK:n autolaboratoriossa M-B dieselmootoreilla edelleen ainakin 1970-luvulle saakka.

Suomeen hankittiin syksyllä 1928 kaksi puukaasutinkuorma-autoa, toinen Paraisten Oy:lle ja toinen Puolustusministeriölle. Suomi lienee ollut ensimmäinen puukaasuttimia kaupalliseen käyttöön valmistanut pohjoiseurooppalainen maa, kun Hietalahden Sulkutelakka ja Konepaja rakensivat muutamia koekappaleita 1920-luvun lopulla.

Useat konepajamme alkoivat valmistaa puukaasuttimia, joiden valmistuksen kokonaisuudeksi arvioidaan noin 43 000. Korroosio syövytti laitteita, joita oli myös uusittava. Lisäksi Volvo-Auto myi Suomeen vuosina 1941–1946 reilut tuhat puupilkekaasutinta. Niitä valmistanut Wärtsilä neuvotteli vuonna 1942 Volvon kanssa kuorma-autotehtaan perustamisesta Suomeen, mutta hanke kaatui Ruotsia vaivanneeseen materiaalipulaan.

Puukaasulla käyviä autoja verotettiin vuodesta 1931 lähtien syksyyn 1939 saakka. Hiilikaasutuslaitteet kiellettiin vuonna 1942, minkä jälkeen autoissa käytettiin pelkästään pilkettä. Kuljettajan piti sytyttää ilmakuivaa lehtipuuta olevat, nyrkin kokoiset pilkkeet reilusti ennen lähtöä ja puhdistaa pönttö ajon jälkeen.

Ahtamattoman kaasumootorin teho oli noin kolmanneksen öljyperäisiä polttoaineita huonompi. Hyötysuhdetta parantava kompressori ei yleistynyt siinä esiintyneiden ongelmien takia. Matkustajat saatettiin mäkien alla komentaa ulos autoa työntämään.

Muista kriisiaikojen vaihtoehtoisista polttoaineista on mainittava myös metaani, jota eräät jäteveden puhdistuslaitokset tuottivat vuonna 1941. Pullotettuun kaasuun perustuva menetelmä oli kuitenkin painavien pullojen takia liian raskas tullakseen laajempaa käyttöön.

Panu Nykänen on tutkimustensa perusteella argumentoinut, että sodan pula-ajan pahin puute ei ollut polttoaine, vaan moninaisten koneiden ja moottoreiden tarvitsema, riittävän laadukas voiteluöljy.

Pöntöt poistuivat liikenteestämme bensiinin säännöstelyn päätyttyä vuonna 1949. Kaa-sua voi toki nykyisin autoonsa tankata. Harrastelijat, kuten Suomen Ekoautoilijat ry:n jäsenet, rakentavat edelleen puukaasutuslaitteistoja. Pääministeri Juha Sipilän rakentama, vuoden 1987 El Camino eli El Kamina kulkee koivupilkkeellä. Metsäalan nykyisten asiantuntijoiden yleinen käsitys kuitenkin on, ettei sota-ajan kuljetukset pelastaneesta tekniikasta enää olisi uuden kriisitilanteen ratkaisijaksi.

Lähteet

Rönnberg, Tom. 2020. "Puukaasu polttoaineena". *Suomen Linja-autohistoriallisen Seuran jäsenlehti Hetku* 1: 24–27.

Nykänen, Panu. 1999. *Bensiinihiilivetyjen valtiat, voitelu ja moottoripolttoaineiden tutkimus Suomessa vuoteen 1948*. Diss. Helsingin yliopisto.

Nykänen, Panu. 2007. *Kortteli sataman laidalla, Suomen Teknillinen Korkeakoulu 1908–1941*. Helsinki: WSOY.

Nykänen, Panu. 2019. *Kun hevosvoimat syrjäyttivät hevosen. Autoalan koulutuksen tarve, synty ja vakiintuminen. Vuodet 1900–1970*. Helsinki: Suomen Autoteknillinen Liitto ry.

Tekniikan Waiheita
ISSN 2490-0443
Tekniikan Historian Seura ry.
38. vuosikerta:2
2020
<https://journal.fi/tekniikanwaiheita>

Demoskene nimettiin elävän perinnön luetteloon

Markku Reunanen

To cite this article: Markku Reunanen, "Demoskene nimettiin elävän perinnön luetteloon"
Tekniikan Waiheita 38, no. 2 (2020): 38–40. <https://dx.doi.org/10.33355/tw.96988>

To link to this article: <https://dx.doi.org/10.33355/tw.96988>

Demoskene nimettiin elävän perinnön luetteloon

Markku Reunanen¹

Demoskene (engl. *demoscene*) on kansainvälinen yhteisö, joka on keskittynyt demojen, ohjelmointia, grafiikkaa ja ääntä luovasti yhdistävien reaaliaikaisten audiovisuaalisten esitysten tekemiseen. Se syntyi 1980-luvun puolivälissä kotitietokoneiden yleistymisen myötä ja on säilynyt elinvoimaisena näihin päiviin saakka, mikä tekee siitä erään vanhimmista digitaalisen kulttuurin muodoista. Maantieteellisesti harrastus on keskittynyt Eurooppaan, ja Suomi on ollut eräs aktiivisimpia demomaita etenkin väkilukuun suhteutettuna.

Opetus- ja kulttuuriministeriö nimesi huhtikuussa 2020 demoskenen Elävän perinnön kansalliseen luetteloon ensimmäisenä digitaalisena harrastuskulttuurina, mikä on samalla sekä merkittävä tunnustus itse yhteisölle että todiste elävän perinnön monimuotoisuudesta – samalla hakukierroksella luetteloon lisättiin myös vuosisataisia traditioita, kuten kanteleen soitto ja rakennus. Hakemuksen hyväksyminen herätti mielenkiintoa maailmanlaajuisestikin, sillä digitaalisen kulttuurin virallinen tunnustaminen kulttuuriperinnöksi on vähintään harvinaislaatuinen, jollei jopa ainutlaatuinen saavutus.

Suomen hakemuksen takana oli Suomen pelimuseon koordinoima työryhmä, joka koostui niin tutkijoista kuin skeneaktiiveistakin. Heikki Jungman, Niklas Nylund ja Jukka O. Kauppinen huolehtivat etenkin viestinnästä ja hakuprosessiin liittyvistä tehtävistä, kun taas Satu Haapakoski toimi aktiivisesti harrastajarajapinnassa, keräten skenerien itsensä näkemyksiä yhteisön olemuksesta ja merkityksistä. Itse osallistuin hankkeeseen kirjoittamalla varsinaisen hakemustekstin sekä hankkimalla valtaosan tukijayhteisöistä, joita saatiin mukaan kaikkiaan neljatoista. Lisäksi saamme kiittää lukuisia muita hankkeeseen osallistuneita muun muassa kommentoinnista, kielenhuollosta ja tiedonlevytyksestä.

Elävän perinnön kansalliseen luetteloon hakeminen ei ole kohtuuttoman työlästä. Hakijat kirjoittavat ensin avoimeen Wikiin lyhyehkön artikkelin, joka noudattelee varsinaisen hakemuksen muotoa: kuka perinnettä ylläpitää, mitä se sisältää, minne se sijoittuu, mikä on sen historia, ja miltä sen tulevaisuus vaikuttaa? Lisäksi tarvitaan luettelot hanketta tukevista yhteisöistä sekä aihetta käsittelevästä kirjallisuudesta. Eräänä ohjenuoranani pidin sitä, että tekstin tulisi edustaa suomalaista demoskeneä kokonaisuutena, kuuluisimpien ryhmien ja teosten maineen pönkittämisen sijaan. Tiesin jo vanhastaan skenen olevan kriittinen yleisö, eikä soraääniltä tälläkään kertaa välttytty, mutta kaikkiaan palaute on ollut positiivista.

Satu Haapakosken vuonna 2019 verkossa tekemä taustatutkimus paljasti, kuinka merkittävää osaa demoskene näyttelee monen harrastajan elämässä. Yhteisöä kuvattiin muun muassa ”elämäksi”, ”luoviksi mieliksi, jotka osoittavat todellista intohimoa” sekä ”yhdeksi syyksi elää”. Sosiaaliset seikat, kuten pitkään kestävä ystävyysuhteet, nousivat nekin esiin kyselyn vastauksissa.

Suomen Akatemian rahoittama Pelikulttuurien tutkimuksen huippuyksikkö järjesti Pelimuseolla 18–19. lokakuuta 2019 Collaborative Game Histories -seminaarin. Demoskene oli eräs näkyvimmistä teemoista, ja sitä käsiteltiin sekä esityksissä että omassa paneelikeskustelussaan. Seminaari oli samalla myös ensimmäinen tilaisuus, jossa esiteltiin hakemuksen alustava versio, jota yleisö sai vuorovaikutteisesti muokata. Ehdotuksia tulikin varsin

¹ FT, Aalto-yliopisto & Turun yliopisto.

Kuva 1. Assembly 2006. Kuva: Susanna Viljanmaa.

runsaasti, ja niiden perusteella tekstiä kohennettiin monessa suhteessa. Ennen hakemuksen lähettämistä myös harrastajille tarjottiin vielä mahdollisuus kommentoida tekstiä, jotta se edustaisi yhteisöä mahdollisimman uskollisesti.

Kotimainen ponnistuksemme on osa laajempaa, Andreas Langen ja Tobias Kopkan luotsaamaa Art of Coding -hanketta, jonka lopullisena tavoitteena on saada demoskene Unescon aineettoman kulttuuriperinnön kansainväliseen luetteloon. Saksan kansallinen hakemus eteni juuri hiljattain osavaltiotasolta jatkoon, mutta käsittelyprosessi on täkäläiseen verrattuna mutkikkaampi ja hitaampi, joten kansallisen tason päätöstä täytyy odotella ensi vuoteen saakka. Muualla ollaan tietävästi vielä lähtökuopissa, lukuun ottamatta Sveitsiä, jonka hakemus on jo edennyt pitkälle – toivomme tietysti, että Suomen menestys innostaa muita ja tasoittaa heidän tietään.

Lisätietoja

Hakemusteksti, <https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/Demoskene>

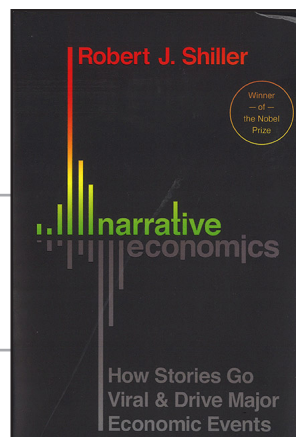
Museoviraston tiedote, <https://www.museovirasto.fi/fi/ajankohtaista/demoskene-sahan-soitto-ja-romanien-hevostaidot-elavan-perinnon-kansalliseen-luetteloon-12-uutta-kohdetta>

Art of Coding -hanke, <http://demoscene-the-art-of-coding.net/>

Talouden tarttuvat tarinataudit

Niklas Jensen-Eriksen

Robert J. Shiller: *Narrative Economics: How Stories Go Viral & Drive Major Economic Events*. Princeton University Press 2019.
ISBN 9780691182292.

Tarinat leviävät kuin taudit, kertoo Nobel-palkittu taloustieteilijä Robert J. Shiller kirjassaan *Narrative Economics*. Tarinoiden sijasta olisi tosin oikeampaa puhua suomeksi kertomuksista, sanomasta tai narratiiveista, sillä Shillerin mukaan ”narrative” on tarina (story), jonka avulla halutaan vakuuttaa lukija jostain tai välittää hänelle tietynkaltainen näkemys. Tarinoijat haluavatkin usein myydä tai markkinoida jotain, pahimmillaan huijata.

Shillerin kirja julkaistiin ennen koronakriisin alkua, mutta tuskin kukaan voi lukea sitä keväällä ja kesällä 2020 ajattelematta covid-19-pandemiaa. Kirja nimittäin vilisee korona-kevään uutisoinnista tuttuja ilmauksia. Tarinavirukset muuttuvat, ja jotkut mutaatiot ovat erityisen tarttuvia. ”Supertartuttajat” levittävät tauteja erityisen laajalle, mutta muuten on suurelta osin epäselvää, miksi jotkut sairastuvat ja toiset taas eivät. Ja lopulta tarina katoaa, mutta saattaa palata takaisin hieman eri muodossa. Shiller uskookin, että epidemiologisten mallien ja käsitteiden avulla voidaan tutkia myös tarinoiden leviämistä.

Totuudenmukaisuus ei ole edellytys tarinan leviämiselle. Perättömät kertomukset leviävät nopeammin, koska ihmiset haluavat yllättää toisensa. Alkuperäkin vääristyy helposti: Bostonin pormestarin avustaja Thomas Mullen totesi vuonna 1931, että ei ole muuta pelättävää kuin pelko itse. Pari vuotta myöhemmin saman totesi presidentti Franklin D. Roosevelt virkaanastujaispuheessaan, ja siitä lähtien hän onkin saanut kunnian ajatuksesta. Tunnettu ihminen saa helpommin tarinansa leviämään.

Sanamuodoillakin on väliä: James Truslow Adamsin vuonna 1931 lanseeraamasta käsitteestä ”American dream” tuli viraali-ilmiö, kun taas vähemmän iskevästä ”American character”, ”American principles” ja ”American credo” ei tullut. ”Amerikkalainen unelma” ei kuvannut vain maan luonnetta, vaan ilmaisuun sisältyi haave paremmasta. Käsitteen etuna oli myös muokattavuus: taitavat puhujat, kuten Martin Luther King, Jr. saattoivat tarjota oman, kuulijoita puhuttelevan versionsa unelmasta.

Shiller ei kerro tarinoista tarinoimisen ilosta, vaan siksi että ne vaikuttavat talouteen, politiikkaan ja muuhun yhteiskuntaan. Tämä on tiedostettu monella tieteenalalla, kuten kirjallisuudentutkimuksessa, uskontotieteessä, antropologiassa ja historiassa, mutta ilmiö ei ole erityisemmin kiinnostanut taloustieteilijöitä. He ovat vierastaneet aiheita, joita on vaikea tutkia eksaktien tilastollisten menetelmien avulla. ”Not our field”, taloustieteilijät vastaavat Shillerin mukaan ja kehottavat kääntymään vaikkapa mediatutkijoiden tai sosiologien puoleen. Näiden alojen tutkijat taas eivät useinkaan tunne yksityiskohtaisesti talouden maailmaa, mikä jättää sen tarinat ei-kenenkään-maalle.

Talouselämä ei ole kuitenkaan immuuni tarinataudeille. Kiinteistökuplat kasvavat, kun ihmiset muistuttavat toisilleen, ettei maata tehdä lisää. Industrialismin alkuvaiheista lähtien on myös kerrottu, että juuri omana aikana ollaan suuren teknologisen harppauksen kynnyksellä, ja pian moni on työtön ja tarpeeton. Pörssisijoittajat kertovat tarinoita voitoista ja tappioista ja vertaavat oman aikansa kurssikehitystä 1920-luvun nousuun, 1930-luvun laskuun tai johonkin muuhun vaiheeseen – tietämättä todellisuudessa miten kurssit tulevat kehittymään. Näin on käynyt kevään 2020 pörssiheilunnankin aikana.

Hyvänä tarinankertojana Shillerillä on silmää iskeville anekdooteille. 1930-luvun suuren laman aikana Yhdysvalloissa oltiin huolissaan siitä, miten automatisointi tappaa käsivälitteisissä puhelinkeskuksissa ahkeroiden työpaikat. Ja vieläpä aikana, jolloin työttömyys kasvoi nopeasti. Liittovaltion senaatti teki vuonna 1930 päätöksen poistaa ”iljettävät” (abominable) modernit puhelimet tiloistaan. Aloitteen tehnyt senaattori Carter Glass julisti, että hän kieltäytyy muuttumasta puhelinyhdistyksen työntekijäksi ilman korvausta. Shiller ei kerro, miten tarina jatkuu, mutta lukija arvaa, että senaatin päätös ei jäänyt pysyväksi.

Tarinoiden tutkijalle tekniikan kehitys on etu, sillä digitalisointi on tuonut entistä paremmat mahdollisuudet jäljittää narratiivien leviämistä. Shiller on hyödyntänyt menestyksellä Google Ngrams ja ProQuest News & Newspapers -palveluita jäljittäessään tarinoiden leviämisestä kertovia sanoja ja sanaryhmiä.

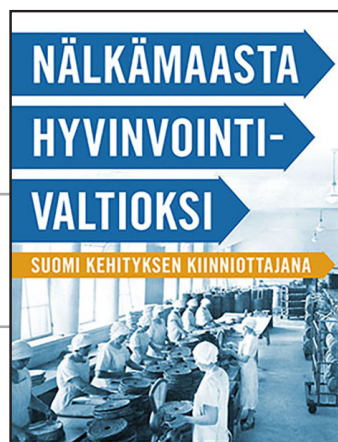
Shillerin lähestymistavan ongelmana on epämääräisyys. Kirja on täynnä mainiota tarinoita, mutta välillä lukijalle tulee epäily, että pitäisikö narratiivien sijasta puhua vaikkapa muoti-ilmioista, ihanteista tai vain yleisesti käyttäytymisestä. Esimerkiksi 1930-laman aikana Yhdysvalloissa henkilöautojen myynti romahti, eivätkä edes varakkuutensa säilyttäneet ihmiset ostaneet niitä. Polkupyöräily lisääntyi, ja yhä useampi mielsi sen lama-aikaan sopivaksi liikumismuodoksi. Kuluttamista ja erityisesti rikkauten näyttämistä paheksuttiin herkästi maassa, jossa monet kärsivät. Ihmiset sopeutuivat muuttuvaan yhteiskunnalliseen ilmapäiriin – ja kiihdyttivät samalla talouden syöksykierrettä.

Kaikki ei ole tarinointia, mutta Shiller osoittaa silti vakuuttavasti, että talouden tutkijoidenkin pitäisi kartoittaa enemmän narratiiveja. Digitalisointi tarjoaa siihen entistä tehokkaampia työkaluja.

Suomi, ota kiinni jos saat

Olli Turunen

Koponen, Juhani ja Saaritsa, Sakari (toim.) *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi: Suomi kehityksen kiinniottajana*. Gaudeamus, 2019.

Suurten linjojen talous- ja sosiaalishistorian ystävää on hemmoteltu viime vuosina Suomen mitassa pienoisella kirjatulvalla. Pertti Haapalan toimittama makrorakenteita luotaava *Suomen rakennehistoria: Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)* (Haapala 2018) ehti ensimmäisenä, ja Jaana Laineen ja kumppaneiden toimittama ja 1960-luvun jälkeistä aikaa käsittelevä *Vaurastumisen vuodet: Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen* julkaistiin vuoden 2019 keväällä (Laine ym. 2019). Syksyllä 2019 julkaistu Juhani Koposen ja Sakari Saaritsan toimittama *Nälkämaasta hyvinvointivaltioksi* täydentää sarjaa hienosti, mutta on myös osin päällekkäinen ja limittäinen aiempien teosten kanssa niin teemojen kuin kirjoittajienkin osalta. Lukijaa tämä ei kuitenkaan rasita, koska kirjoittajilla on pitkien tutkijanurien tuomaa näkemystä. Käsillä olevan teoksen kirjoittajissa ja toimittajissa on kymmenkunta emeritusta ja emeritaa historian tutkimuksen eri aloilta. Monet vanhemman polven tutkijoista ovat edelleen erittäin aktiivisia, mutta tilinteosta puhuminen on ehkä liikaa. Jonkinlainen tutkijapolven kokemuksen tiivistymä kirja silti on (yhdessä edellä mainittujen kanssa).

Saaritsan ja Koposen johdantoartikkeli tarjoaa nopean mutta kuitenkin kattavan perehdytyksen talous- ja sosiaalishistorian sekä kehitystutkimuksen kansainvälisiin teorioihin ja kysymyksenasetteluihin, minkä jälkeen se siirtyy käymään läpi suomalaisen tutkimuksen kysymyksenasetteluja ja teoreettisia väitekehkyksiä. Saaritsa ja Koponen esittävät, että teos poikkeaa aiemmasta tutkimuksesta (ja myös jo edellä mainituista yleisesityksistä) siinä, että pitkän aikavälin empiirinen tarkastelu yhdistetään teoreettiseen taloudellisesta ja sosiaalisesta kehityksestä käytyyn keskusteluun. Tärkeä on myös huomio siitä, että kehitystutkimuksen ja historian tutkimuksen yhteys on ollut heikko. Saaritsan toinen johdantoartikkeli esittelee tilastojen pohjalta kuinka ja milloin Suomi lakkasi olemasta kehitysmaa ja kuinka kehittyneiden länsimaiden taso saavutettiin. Vertailu edelläkävijöiden ohella perifeerisempiin verrokimaihinkin on myös valaisevaa, koska esimerkiksi väestön kouluvuosilla mitattu koulutustaso saavutti perifeerisen ryhmän vasta 1970-80-luvuilla, ja Länsi-Euroopan vasta vuosituhannen vaihteessa. Muita vertailuindikaattoreita ovat luku- ja kirjoitustaito, BKT, HHDI ja elinajanodote. Kiinniotettavaa ja otettua matkaa kuvaa myös hienosti Sakari Heikkisen tarkastelema ajallinen etäisyys edelläkävijöihin. Suomi saavutti Britannian vuoden 1750 tulotason ensimmäisen kerran vuonna 1898, vasta 148 vuoden jälkeen. 2008 ero Yhdysvaltoihin oli 13 vuotta. Sen jälkeen väli onkin taas kasvanut.

Johdanto-osan ohella kirjan artikkelit on jaettu neljään osaan. Osassa *Lähtökohdat ja pitkät linjat* Ilkka Nummela, Yrjö Kaukiainen, Antti Häkkinen ja Andrew G. Newby luo-

taavat Ruotsin itäisten maakuntien ja myöhemmin autonomisen suuriruhtinaskunnan tilaa esimodernista teollistumisen kynnykselle. Nummela tarkastelee maatalouden muutosta erätaloudesta teollistumisen alkuun. Maatalouden agraarivallankumousta ennen teollistumista korostava näkemys ohittaa jossain määrin sen uudemman taloushistorian näkemyksen, että ainakin Englannissa maatalouden tuottavuuden kasvu vaikuttaisi olleen kytköksissä urbanisaatioon kysynnän ja myös esimerkiksi saatavilla olleiden lannoitteiden kautta. Maatalouden tuottavuus olisi siis kasvanut käsi kädessä urbanisaation ja teollistumisen kanssa jos ei peräti sen seurauksena. Suomi oli tietysti agraarinen huomattavasti kauemmin, mutta on mahdollista, että hitaaseen maatalouden kaupallistumiseen ja tuottavuuden kasvuun vaikutti meillä suurten keskusten puute. Kaukiaisen artikkelin nostaa hienosti esille sen, että esimodernin ajan köyhyys valtiollisella tai kansallisella tasolla oli enemmänkin sitä, että suuria, urbaaneja kauppaa ja veroista elävää aatelistoa ja siten kerska- ja harkinnanvaraista kulutusta keskittäviä kaupunkeja ei juuri ollut. Muuallakin Euroopassa maaseudun rahvas eli köyhyydessä ja Elben itäpuolella usein vielä maaorjuudessa. Suomessa elintarvikkeiden niukkuus jatkui kuitenkin poikkeuksellisen pitkään, ja Antti Häkkisen ja Andrew G. Newbyn artikkeli käsittelee 1860-luvun mittavaa nälkäkriisiä Suomen saaman kansainvälisen hätäavun näkökulmasta, mikä hienosti konkretisoi Suomen silloisen statuksen nälkä- ja kehitysmaana.

Seuraavassa *Kehityksen prosessit* -osassa kirjoittajat pureutuvat keskeisiin talous- ja sosiaalishistorian ilmiöihin. Sakari Heikkinen arvioi valtion ja taloudellisen kehityksen suhdetta keskeisten kehitysteorioiden näkökulmasta. Valtiovetoisen big push -mallin sijaan Suomen kehitys varsinkin autonomian aikana sopii paremmin Robert Allenin “standardimalliin” (rautateitä, tulleja, pankit ja rahajärjestelmä, kouluja), joskin tullien osalta yhteys Venäjään loikin poikkeavan tilanteen ja koululaitoksen osalta Suomi oli kertakaikkisen myöhässä. Monessa mielessä Suomi kasvoi vientivetoisena avotaloutena jo ensimmäisen globalisaation kaudella. Matti Peltonen tarkastelee globalisaation ja maatalouden kaupallistumisen vaikutuksia kotitalouksien tulonmuodostukseen ja tulo rakentamiseen, ja argumentoi, että talonpoikaisen maatalouden pysähtyneisyyttä korostavat dualimallit kuvaavat huonosti perheviljelmiä kohti siirtyvää maataloutta ensimmäisen globalisaation kaudella vuosisadan vaihteessa. Lasten työntekoa maalla, kaupungeissa sekä teollisuudessa; naisten työtä ja tasa-arvoa sekä maastamuuttoa käsittelevissä artikkeleissa Marjatta Rahikainen, Pirjo Markkola ja Ann-Catrin Östman sekä Hanna Snellman nostavat miljoonia suomalaisia koskettaneet ilmiöt iholle. Kytkös pitkän linjan teoreettisempaan keskusteluun tuo taas esille sen, että niin lasten työnteko, naisten raskas työ kuin maastamuuttokin on yhteiskunta- ja talouspoliittisessa viitekehityksessä nähty sekä ongelmina että positiivisina ratkaisuna vielä pahempiin ongelmiin.

Osassa *Visiot ja ajurit* Pauli Kettunen, Risto Alapuro, Laura Ekholm ja Riitta Hjerppe sekä Arto Kokkinen kytkevät ideat ja aatteet kehityskulkuihin Suomessa. Ekholm ja Hjerppe käsittelevät ulkomaisen omistuksen, yrittämisen ja protektionismin problematiikkaa. Kettunen hahmottelee kuinka “perifeerinen avantgardismi” rakensi kansakuntaa pohjoismaisin vaikuttein itäisessä imperiumissa ja kuinka modernius 1930-luvulla tuli osaksi pohjoismaisuuden käsitettä. Alapuro tarkastelee eliittejä kansakunnan rakentajina institutionaalisessa viitekehityksessä ja argumentoi, että autonomisen suomen virkaeliitti oli nuorta ja asemansa ja statuksensa velkaa autonomiselle valtiojärjestykselle (esim. Baltian aateliprivilegioiden sijaan). Tämä osaltaan vaikutti siihen, että Suomeen rakennettiin inkluusiivisia talouden instituutioita (Daron Acemoglun ja J.A. Robinsonin hengessä). Tällaisen teknologisen ja sivistyksellisen ulottuvuuden sisältävän hyvän kehän korostamisen näkökulmasta voi kuitenkin huomauttaa, että autonomian ajan poliittinen ja sivistyksellinen eliitti kuitenkin epäonnistui muualla

modernisaatioprosessiin oleellisesti kuuluneen inklusiivisen kansanopetuksen järjestämisessä puhumattakaan laajemmin inklusiivisesta korkeammasta opetuksesta. Kuten Sakari Heikkinen ja Marjatta Rahikainen tuovat artikkeleissaan esille, universaali koulujärjestelmä ja oppivelvollisuus saatiin aikaan vasta sotien välillä viimeisenä maana Länsi-Euroopassa. Tämä tapahtui 158 vuotta Fredrik Suuren Preussissa säätämän yleisen kouluvelvollisuuden jälkeen, ja näkyy myös Kokkisen laskemassa inhimillisen pääoman varannossa.

Kettusen “perifeerisessä avantgardismissa” ja Alapuron hyvän kehää ja inklusiivisia instituutioita edistävässä eliitissä kiteytyy Suomen autonomian ajan talous- ja poliittisen historian tulkinnan moni ongelma, mikä sitoo kirjan artikkeleissa käsiteltyjä maa-, maatalous-, markkina-, työmarkkina-, koulutus- ja sosiaalireformeja yhteen. Positiivisten kehityskulujen juuria etsiessä ei lopulta pääse karkuun sitä, että 1860-luvun nälkävuodet olivat hirvittävät, koulutus- ja sosiaalireformit olivat myöhässä ja työväki lähti lopulta aseelliseen kapinaan. Kettunen siteeraa Yrjö-Sakari Yrjö-Koskisen vuoden 1874 pohdintoja myöhästyneen aseman hyväksikäytöstä muiden virheistä oppimisessa, teknologian omaksumisessa ja työväestön tilanteen seuraamisessa, mutta kyettiinkö tähän todella vai ajoiko historia “tilanteen seuraajien” ohi? Ruotsissahan on esitetty, että 1860-luvun Pohjois-Ruotsin nälänhädässä Ruotsi saavutti pohjan, josta paremman maan rakentaminen alkoi (Västerbro 2018). Samoin Venäjän katastrofaalinen epäonnistuminen Volgan vuosien 1891–92 nälänhädän hoidossa radikalisoi väestöä, kun viljan vienti länteen oli tärkeämpää hallinnolle.

Viimeisessä, *Vaarat ja mahdollisuudet* -osassa toteutuneet, mahdolliset ja vähän mahdotomatkin kehityskulut saavat osansa. Markku Kuisma käy läpi maanomistusolojen kehityksen avainkohtia ja etenkin Lex Pulkkinen hyödyllisyyttä siinä, että se esti metsäomaisuuden kasaantumisen metsäyhtiöille ja siten kytki metsäteollisuuden kasvun tiukasti muuhun yhteiskuntaan. Kuisma on hieman eri linjoilla edellä mainitun Matti Peltosen kanssa siinä, mikä merkitys metsätuloilla oli ennen itsenäisyyden ajan maareformeja. Kuisman mielestä metsätulot olivat oleellinen lisä maataloudessa, vaikka suhteessa väestöön maomaisuus oli melko keskittynyttä ennen reformeja. Aappo Kähönen kirjoittaa Suomesta nationalismiin ja vallankumouksen ristipaineessa, jossa rakenteet veivät kohti skandinaavista kehitystä, mutta tapahtumat uhkasivat viedä kohti kumouksia, sotia ja kommunismia. Matti Hannikainen käy läpi sosiaalivakuutuksen suunnittelua, jossa 1900-luvun alusta lukien tukeuduttiin vertailuun, mittaamiseen ja ekonomisointiin. 1930-luvun lama toi uuden impulssin tutkimukseen ja suunnitteluun (sekä kansaneläkelain 1937). Kuitenkin vasta 1960-luvulla sosiaalipolitiikka alkoi irtautua köyhäinhoidosta kohti kasvuhakuista yhteiskuntapolitiikkaa. Niklas Jensen-Eriksen kirjoittaa korruptiosta, suomalaisessa historian tutkimuksessa vähemmällä jääneestä mutta tärkeästä aiheesta. Pienessä maassa korruptio on saanut omat leimalliset muotonsa, ja Jensen-Eriksen esittääkin, että pohjoismaisen yhteiskunnan avainpiirteet avoimuus ja läpinäkyvyys eivät ole ulottuneet vaalirahoitukseen.

Talushistorian viimeaikaisten keskustelujen näkökulmasta teoksesta puuttuu jossain määrin kulutuksen näkökulma. Onneksi edellä mainitussa *Vaurastumisen vuodet* -kirjassa sitä huomioitu. Teollistumisen talushistoriassa kysymys on ajankohtainen, ja yhtenä taustasyynä on ollut vaikeudet löytää merkkejä yritteliäisyyden tai kaupallisuuden vallankumouksesta massojen kulutusmahdollisuuksissa Britanniassa teollistumisen alkuvaiheessa 1790–1850 (Berg 2018). Massojen kulutusmahdollisuuksien vertailu auttaa myös arvioimaan perässä-tulijoiden kiinnikuromisen tahtia. Koulutuksen, tekniikan ja teknologian historian kannalta koulutuksen ja tieteen osuus ja kytkökset talouteen käsitellään kyllä ansiokkaasti mutta myös hieman abstraktilla, koulutuksen roolia kasvuteorioissa käsittelevällä tasolla Arto Kokkisen

artikkelissa. Kirjassa nostetaan hienosti esiin se, kuinka myöhässä ja alkuun puutteellisia koulutus uudistukset Suomessa olivat. Esimerkiksi vielä 1930-luvulla kolmannes maaseudun kansakoululaisista kävi lyhennetyn oppimäärän supistettua koulua. Perusopetuksen, oppikoulujen ja korkeamman koulutuksen jälkeenjääneisyys on kuitenkin taloushistorian kannalta niin oleellinen kysymys, että se ansaitsisi laajemman, ehkä jopa kontrafaktuaalisen tarkastelun.

Kirja on terveellistä luettavaa kaikille, joille vaikkapa Suomen elintaso, koulutusjärjestelmä ja terveydenhuolto ovat alkaneet tuntua itsestäänselvyyksiltä. Ajatus Suomesta pitkän linjan inhimillisenä kehittäjänä ei oikein kestä tarkastelua. Monet keskeisiä järjestelmiä koskevat päätökset tehtiin myöhään, lopulta paineen alla lyhyen ajan sisällä, ja historiallisessa katsannossa niiden vaikutukset olivat nopeita. Tämä on myös tutkimuksen kannalta oleellista siinä mielessä, että institutionaalista näkökulmasta taloushistoriassa on usein etsitty pitkän ajan evolutiivisesti kehittyviä selittäviä tekijöitä. Suomen tapaisen maan vertailu aiemmin teollistuneisiin maihin korostaa kuitenkin joidenkin keskeisten päätösten suurta merkitystä. Kiinniotto oli nopeaa, kun rakenteet saatiin kuntoon. Tämä ei kuitenkaan ole universaali tarina, joten institutionaaliset, pitkän linjan selitysmallit nousevat silti selittämään sitä, että tärkeät päätökset oleellisista rakenteista voitiin tehdä. Nopeasti digitoituvassa jälkiteollisessa palveluyhteiskunnassa, jossa finanssisektorilla on vielä korostunut asema, selkeitä esikuvia on kuitenkin vähemmän tarjolla.

Kirjallisuus

- Berg, Maxine. 2018. "Consumption and Global History in the Early Modern Period". Teoksessa *Global Economic History*, toimittanut Giorgio Riello ja Tirthankar Roy, 1 edition. Bloomsbury Academic.
- Haapala, Pertti, toim. 2018. *Suomen rakennehistoria: Näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Tampere: Vastapaino.
- Laine, Jaana, Susanna Fellman, Matti Hannikainen, ja Jari Ojala, toim. 2019. *Vaurastumisen vuodet: Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen*. Gaudeamus.
- Västerbro, Magnus, kirjoittaja. 2018. *Svälten: hungeråren som formade Sverige*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Lasia ruudun takaa – 3D-kierros Suomen lasimuseossa

Lilli Sihvonen¹

Koronaepidemian vuoksi kaikki Suomen museot sulki ovensa 18.3.2020. Tämän jälkeen museot alkoivat vinhaa vauhtia suunnitella näkyvyyttä verkossa. Toteutustapoja on ollut erilaisia näyttelyiden video-opastuksista virtuaalikierroksiin. Suomen lasimuseo on tarjonnut virtuaalikierrosta näyttelyistään jo parin vuoden ajan². Lyhyt kurkistus Suomen lasimuseon 3D-kierrokseen³ valottaa niin museon kokoelmaa kuin itse museorakennusta – kuten museokäynnin kuuluukin.

En ole koskaan aiemmin vierailut Suomen lasimuseossa, en edes sen verkkosivuilla, joten 3D-kierros on vierailuna kaikin puolin ensimmäinen laatuaan. Museon virtuaaliesittely löytyy helposti jo etusivulta klikkaamalla linkkiä ”Tutustu virtuaaliseen museoon täällä”. Virtuaalinäyttely on kahdessa osassa: 1. kerros omana esittelynsä sekä 2. ja 3. kerros samassa esittelyssä. Museon näyttelykerrokset avautuvat virtuaalimatkana alkaen museorakennuksen ulkoa siirtyen sisätilojen näyttelyihin. Näyttelytiloja voi tarkastella myös pohjakarttana sekä nukkekotiversiona, jolloin vierailijalle hahmottuu näyttelytilojen sijoittuminen rakennuksessa paremmin.

Klikkaan itseni ensimmäiseen kerrokseen. Kierros alkaa museon piha-alueelta ja näen, millainen rakennus on ulkoapäin. Kuvissa on kesä, mikä tuntuu miellyttävältä valinnalta. Siirrän kuvaa hiirellä ja tarkastelen ympäristöä eri kohdista. Etenemiskohdat on merkitty maahan valkoisin ympyröin. Menen sisään museorakennuksen aulaan, jossa sijaitsevat museokauppa ja asiakaspalvelu. Lippua ei tällä kertaa tarvitse ostaa. Ensimmäisen kerroksen näyttelyn pääsee aloittamaan kulkemalla asiakaspalvelun vasemmalta puolelta käytävää pitkin. Kyltti ohjeistaa alkuun.

Ensimmäinen kerros esittelee lasin valmistuksen historiaa. Lyhyet näyttelytekstit leijuvat sinisinä ympyröinä ilmassa. Voin myös tutustua varsinaisiin näyttelyteksteihin tarkentamalla niihin hiirellä. Ensimmäisen näyttelykerroksen tunnelma on tällainen pajamainen. Vitriineissä on lasin valmistukseen käytettyjä esineitä ja työkaluja sekä tietysti lasia.

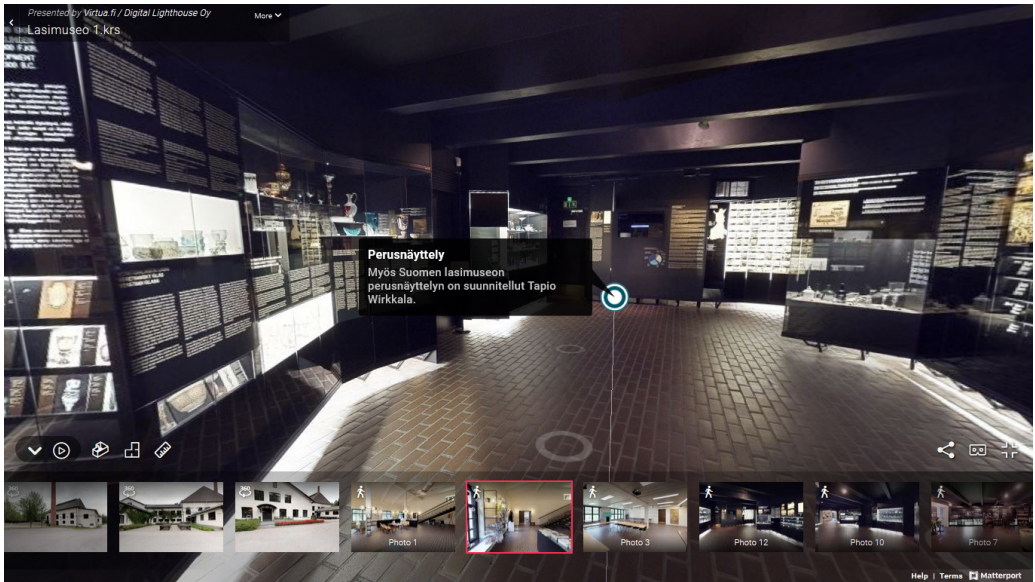
Siirryn museon 2. ja 3. kerroksiin, joissa sijaitsevat myös vaihtuvien näyttelyjen tilat. Kerrokset avautuvat kirkaasti valaistuina eriväristen lasien päästessä loistonsa. Informaatiokohtia tuntuu riittävän. Kierrän kerrokset, ja minua jää harmittamaan, etten pääse vitriinejä lähemmäs, kun punainen lasista valmistettu mäkiauto kiinnittää huomioni. Tarkastellessani kristalleja pääsen paljon lähemmäs esineitä. Viehtymykseni lasiin nousee pintaan.

Vierailen virtuaalinäyttelyssä kolmeen kertaan: ensin kotikoneellani, joka on isonäyttöinen läppäri erillisellä hiirellä, toisella kertaa matkaläppäriellä sisäänrakennetun hiiren avulla ja kolmannella kerralla jälleen kotikoneellani. Kotikoneella virtuaalinäyttely toimii paremmin kuin matkaläppäriellä, jolla pelkästään hiiren klikkaukset eivät osu kohdilleen ja liikkuminen on jokseenkin turhauttavaa. En saa tarkennettua näyttelyteksteihin, ja suuntavaistonikin menee ajoittain sekaisin. Tietokoneen ruutu alkaa väsyttää. Kehollisena kokemuksena käynti

¹ Kirjoittaja on digitaalisen kulttuurin tohtorikoulutettava Turun yliopistossa.

² Suomen lasimuseon blogi, suomenlasimuseo.fi 30.4.2020.

³ Suomen lasimuseon virtuaaliesittely, suomenlasimuseo.fi.

Kuva 1. Kuvakaappaus virtuaalikerroksen ensimmäisestä kerroksesta.

Kuva 2. Kuvakaappaus virtuaalikerroksen 2. ja 3. kerroksesta.

matkaläppärillä ei ole miellyttävä, koska en hallitse liikkeitäni yhtä hyvin kuin kotikoneella vieraillessani puhumattakaan oikeasta käynnistä. Virtuaaliesittelyssä on mahdollisuus käyttää virtuaalilaseja, joita minulla ei kuitenkaan ole. Jään miettimään, millainen kokemus olisi lasien kanssa.

Visuaalisesti etenkin yläkerran näyttelyt viehättävät lasin ystävää, vaikka toteutus onkin virtuaalinen. Virtuaalikierron saa kävijänsä kiinnostumaan museosta, jolloin ehkä fyysisen käynnin kynnyks madaltuu. 2. ja 3. kerroksiin liittyy myös lapsille suunnattuja tehtäviä, jotka aikuinenkin voi innostua tekemään. Virtuaalikierron jää kokonaisuudessaan kuitenkin lyhyemmäksi kuin fyysinen käynti. Käytössä olevat laitteet ja välineet vaikuttavat suuresti siihen, miltä kierros tuntuu. Tyydyn lopulta katselemaan ja tutustumaan museoon hyvin pintapuolisesti. Mikään ei korvaa oikeaa käyntiä.

Lähteet

Lindfors, Johanna. "Tervetuloa Suomen lasimuseon blogiin!" Suomen lasimuseon blogi 30.4.2020. <https://www.suomenlasimuseo.fi/blogi/2020/4/30/tervetuloa-suomen-lasimuseon-blogiin>.

Suomen lasimuseon virtuaaliesittely. 2020. <https://www.suomenlasimuseo.fi/virtuaaliesittely>.

Teollisuusperintöä ja poikkeusaikoja – esittelyssä Rosenlew-museo

Leila Stenroos¹

Porissa vierailevalle tekniikan historian ystäväille ehdoton käyntikohde on Rosenlew-museo Aittaluodon teollisuusalueen kupeessa. Yrityksen omistamasta teollisuusnäyttelystä ammatillisesti hoidetuksi teollisuusmuseoksi muuntautunut museo sijaitsee entisessä kruununviljamakasiinissa. Kevään 2020 koronakriisin myötä siellä oivallettiin entistä paremmin, että museo voi – ja sen pitää – tulla myös kotisohville.

Museon perustana on Rosenlew-yhtiön aikana kerätty teollisuuskokoelma. Sen syntyyn vaikutti olennaisesti elämäntyönsä Rosenlewilla tehnyt Olavi Koskinen (1921–2012), joka keräsi ja järjesti aineistoa, ja sai myöhemmin kotiseutuneuvoksen arvonimen. Hänen museoharrastuneisuutensa tuloksena ja yhtiön suosiollisella avustuksella syntyi museo, jonka ensimmäiset avajaiset pidettiin 1984. Aluksi näyttely oli suunnattu lähinnä yrityksen vierasryhmille ja henkilöstölle. “Tavalliset porilaiset” pääsivät tosin kurkistamaan sinne ainakin kerran vuodessa, Porin päivänä, jolloin yhtiöllä oli tapana järjestää avointen ovien päivä.

Parin vuosikymmenen kuluttua ensimmäisistä avajaisistaan museokokoelmat ja -rakennus siirtyivät silloiselta omistajaltaan UPM:ltä Porin kaupungille. Rosenlew-museosta tuli yksi Satakunnan Museon toimipaikoista. Perusteellisten, mutta rakennussuojelumääräyksiä kunnioittavien korjausten myötä vanhasta kruununviljamakasiinista tehtiin paremmin museona toimiva. EU-rahoitteisen hankkeen tuloksena teollisuuskaupunki sai ansaitsemansa kaikelle yleisölle avoinna olevan teollisuusmuseon. Ovet uudistettuun museoon ja uusiin näyttelyihin avattiin vuonna 2006. Toiminta jatkui, syveni ja laajeni. Nykyään museo on ottanut paikkansa alueen teollisuusperinnöstä kertovana ja sitä tallentavana tahona.

Rosenlew-museon vastuulla on kokoelma esineitä, valokuvia ja arkistoaineistoa. Pääroolissa ovat Rosenlew-yhtiön eri tuotannonalat, joista määrällisesti laajimmin edustettuna on metalliteollisuus. Yhtiön ja sen perillisyritysten muita aloja olivat mm. sahateollisuus, kemiallinen puunjalostusteollisuus, energiатеollisuus, pakkausteollisuus sekä automaatioteollisuus. Puunjalostusteollisuuden tuotantoketjuun liittyi (raaka-aineensa sulfittitehtaan jäteliemen ansiosta) jopa hiivateollisuus.

Museoelämyksiä pihanurmelta pakohuoneeseen

Museon perusnäyttelyssä keskitytään Rosenlew-yhtiön (1853–1987) historiaan. Vaihtuvissa näyttelyissä, joita on yhdestä kahteen vuodessa, nimi “Rosenlew” ei millään tavalla rajoita käsiteltäviä teemoja, vaan niihin on haluttu hyvin monenlaisia aiheita teollisuuden ja tekniikan alueilta. Kolmentoista toimintavuoden aikana vaihtuvissa näyttelyissä on koettu elämyksiä ja tietoa esimerkiksi tehdasurheilusta, roboteista, pulmaleluista, teollisuuskaupunginosan

¹ Kirjoittaja työskentelee Rosenlew-museon intendenttinä.

elämästä, teollisuusmaisemien muutoksista ja designista. Osa näyttelyistä on kokonaan omaa tuotantoa, osa muiden tekemiä ja osa yhteistyötahojen kanssa tehtyjä.

Tapahtumien ja luentojen saralla Rosenlew-museo on tarttunut paitsi klassikoihin, myös ajankohtaisiin asioihin. Klassikoista esimerkkinä mainittakoon Porin Matti -lämmitysuunin kunniaksi joka vuosi eri tavoin juhlistettava Matin päivä. Ajan hermolla, ellei jopa aikaansa edellä, museo oli muun muassa kesällä 2018, jolloin yleisöä houkutteli automaattiajamista käsittelevä Auton tulevaisuus -tapahtuma.

Kuvat 1 ja 2. Kesän 2018 kuumimpana päivänä Rosenlew-museolle saapuivat tehdassuvun 1920-luvulla hankkima Rolls-Royce ja ilman kuljettajaa toimiva tuliterä robottiauto. Paikalla oli myös runsaasti sähköautoja ja tulevaisuuden liikenteestä kiinnostunutta yleisöä. Kuvat Mika Haavisto, Rosenlew-museo.

Kuva 3. Tinanvalupajoissa pienet valurit voivat etsiä innoitusta näyttelyssä esillä olevista Porin konepajan pienvalutuotteista. Kuva Tiina Majuri, Rosenlew-museo.

Lasten työpajoissa on kokeiltu monenlaista tehdastyön jäljittelemistä, esimerkiksi paperin valmistusta keräyspaperista. Vankan kävijäkuntansa ovat saaneet tinanvalupajat, joissa käytetään 100-prosenttista tinaa sekä valimon valuhiekkaa.

Erikoisuutena on rakennuksen kellarissa sijaitseva jatkosodan aikainen väestönsuoja, joka ei normaalisti ole auki yleisölle, mutta johon on alettu tekemään opastettuja kierroksia esimerkiksi Museoiden yö -tapahtumien aikaan. Kesästä 2019 lähtien väestönsuojassa on myös toteutettu pakohuonepelejä, joissa pelaajat yrittävät päästä ulos suljetusta huoneesta ratkaisemalla erilaisia pulmia ja tehtäviä. Pelissä edesmenneet teollisuussukujen edustajat nähdään poikkeuksellisissa, jopa vääristyneessä valossa, ja ratkotaan ennen kaikkea sitä, mihin on kadonnut museon vartija.

Poikkeusaika vahvistaa säännön – museon pitää tulla kotisohvallekin

Keväällä 2020 museota kohtasi oikea kriisi, kuten muutakin maailmaa. Museoiden kohdalla se tarkoitti sitä, että ovet jouduttiin tilapäisesti sulkemaan koronaepidemian vuoksi. Museot löysivät uudenlaisia yleisön tavoittamisen tapoja, ja niin teki myös Rosenlew-museo. Yllätysten keväänä aikaa jäi myös pitkään odotusvaiheessa olleelle kokoelmatyölle: luetteloinnille ja inventoinnille, joka normaalivuoden kiivaassa tapahtumaketjussa on joutunut odottamaan vuoroaan.

Kuva 4. Väestönsuojaan sijoittuvan escape room -pelin läpi käyneet ryhmät ovat pitäneet sitä haastavuudeltaan melko vaikeana. Jännitystäkin pakohuonepelissä riittää, eikä vähiten kolkosta sijaintipaikasta johtuen. Verkkoyhteyksiä maan päälle ei ole, joten kännykästä ei ole apua kuin korkeintaan laskimena. Kuva Hanna Kukola, Rosenlew-museo.

Kuva 5. Tämänkin kuvan saattaminen Rosenlew-museon kokoelmiin luettelointia odottavien pinosta oli koronakevään ansiota. Kuvassa on Rosenlewin puhelunvälittäjiä työssään vuonna 1972. Rosenlew-museon kokoelma.

Rosenlew-museossa oli vasta avattu Museo Milavidan tuottama Timo Sarpanevan painokankaita esittelevä Ambiente-näyttely, mutta nyt kävijöitä ei saanut päästää sisään. Ensiavuksi tähän päätettiin tehdä viiden minuutin video-opastus, joka jaettiin YouTubessa. Se oli Rosenlew-museolle ensimmäinen laatuaan, mutta koska kokeilu onnistui, se jäi viitoittamaan tietä tulevaisuudelle.

Jo ennen kriisiaikojakin saavutettavuus on ollut tärkeä tekijä monessa museon tuottamassa sisällössä, mutta poikkeusaika vahvisti sen. Vastaisuudessa museoiden sisältöjä on tarpeen tuottaa yhä enemmän saataville niin, että niistä voi nauttia myös kotisohvilla. Aineistojen tuominen esimerkiksi Finna.fi -palveluun ja helposti mobiililaitteiden kautta on ollut jo pitkään monelle museolle arkipäivää. Rosenlew-museon tulevaisuuden haasteet ja haaveet liittyvät mm. uuden kokoelmanhallintajärjestelmän käyttöön ottoon, mikä mahdollistaa tulevaisuudessa aineistojemme paremman saatavuuden vaikkapa juuri Finnassa. Emomuseumme Satakunnan Museo on siellä jo!

Opastettu kierros Ambiente-näyttelyyn: YouTube Satakunnan Museo
 Mobiiliopastus "Kierros Porin teollisuusmaisemassa": [tarinasoitin.fi/teollisuusmaisema](https://www.tarinasoitin.fi/teollisuusmaisema)
 Satakunnan Museon aineistoja Finnassa: [satm.finna.fi](https://www.satm.finna.fi)